

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostně právní

Katedra kriminologie

**System péče o chlapce s nařízenou
ústavní výchovou ve Výchovném ústavu
Klíčov, Praha 9**

Diplomová práce

The System of Care for Boys with Ordered Institutional Care
at the Klicov Educational Institute, Prague 9

Master thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

PhDr. Alena Marešová, Ph.D.

AUTOR PRÁCE

Bc. Tereza Trčková

PRAHA

2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury

V Praze, dne 15. 3. 2023

.....

Tereza Trčková

ANOTACE

Diplomová práce se věnuje problematice ústavní výchovy a jejího naplňování ve Výchovném ústavu Klíčov, Praha 9. První část této práce se věnuje teoretickému vymezení pojmů, zejména ústavní výchově a výchovného ústavu. Druhá část práce je věnována popisu, příčinám a prevenci kriminality mládeže. Třetí část popisuje tři zásadní legislativní normy upravující ústavní výchovu a zařízení pro její výkon. Čtvrtá část se zaměřuje na Výchovný ústav Klíčov, Praha 9, kde je popsána jeho historie, současná činnost, klientela a klíčové pracovní pozice. Poslední empirická část práce využívá dvou metod kvalitativního výzkumu, a to rozhovoru s vedoucím vychovatelem a dvou kazuistiky klientů výchovného ústavu, které znázorňují silné a slabé stránky ústavní výchovy.

KLÍČOVÁ SLOVA

Ústavní výchova * výchovný ústav * mládež * klient * zařízení * vychovatelská péče
* kriminalita * poruchy chování

ANNOTATION

The thesis is devoted to the issue of constitutional education and its fulfillment at the Klíčov Educational Institute, Prague 9. The first part of this thesis is devoted to the theoretical definition of concepts, especially on constitutional care and educational institution. The second part of the thesis is devoted to the description, causes and prevention of youth crime. The third part describes three fundamental legislative norms governing constitutional care and the facilities for its exercise. The fourth part focuses on the Klíčov Educational Institute, Prague 9, where its history, current activities, clientele and key jobs are described. The last empirical part of the work uses two methods of qualitative research, namely an interview with a head tutor and two case reports of clients of an educational institution that depict the strengths and weaknesses of constitutional care.

KEYWORDS

Institutional education * educational institution * youth * client * establishment *
* custodial care * criminality * behavioural problem

Obsah

Úvod.....	6
1. Teoretické vymezení pojmů	8
1.1 Etopedie.....	8
1.2 Rizikové chování u mládeže	8
1.3 Poruchy chování	9
1.3.1 Druhy poruch chování.....	10
1.4 Náhradní péče o dítě	12
1.5 Ústavní výchova.....	13
1.6 Zařízení.....	20
1.7 Výchovný ústav.....	21
1.8 Výchovná skupina.....	23
1.9 Standardy kvality péče.....	24
2. Kriminalita mládeže.....	27
2.1 Fenomenologie	27
2.2 Etiologie	29
2.3 Kontrola	32
2.4 Vybrané statistické údaje kriminality mládeže za období 2016–2020	37
3. Stěžejní právní normy upravující ústavní výchovu	40
4. Výchovný ústav Klíčov	45
4.1 Historie zařízení.....	45
4.2 Charakteristika zařízení	46
4.3 Klientela výchovného ústavu	48
4.4 Klíčoví pracovníci výchovného ústavu	50
5. Praktická část.....	53
5.1 Rozhovor s vedoucím vychovatelem výchovného ústavu Klíčov	54
5.1.1 Náplň vychovatelské péče.....	54

5.1.2 Týdenní režim klientů.....	58
5.1.3 Jakými vlastnostmi a schopnostmi by měl vychovatel disponovat ve výchovném ústavu?	59
5.1.4 Jak pracovat s agresivitou klientů?	60
5.1.5 Vychovatelská péče ve vztahu k legislativě	61
5.1.6 Úspěšnost vychovatelské péče	62
5.1.7 Zhodnocení rozhovoru	62
5.1 Kazuistiky klientů Výchovného ústavu Klíčov	63
5.2.1 Oliver	63
5.2.2 Ondřej.....	71
Závěr.....	78
Seznam použité literatury.....	80

Úvod

Téma diplomové práce jsem si zvolila z důvodu absolvování předmětu Kriminalita mládeže, na kterém nám bylo představeno téma ústavní výchovy a problematiky jejího vykonávání ve výchovném ústavu. Celá tematika ústavní péče o mladistvé mě natolik zaujala, že jsem chtěla její problematiku zpracovat.

I přes to, že je ústavní výchova tradičním prostředkem náhradní péče o dítě, stále je širokou společností vnímána velmi negativně a je brána jako institut, který dítěti a mladistvému spíše škodí, než pomáhá. Kvůli tomuto postoji bývá klient velmi často nálepkován a jeho zařazení do společnosti je obecně těžší. Je to ale pravda? Je opravdu tento systém již zastaralý a mělo by se co nejvíce dbát na to, aby dítě nebo mladistvý vyrůstal v rodině, i když to pro něj není zdravé prostředí pro jeho vývoj?

Zároveň se minimálně mluví o práci pracovníků zařízení pro výkon ústavní výchovy. Jejich práce velmi často supluje rodičovskou péčí a na klienta mají v průběhu jeho dospívání zásadní vliv, který jej může bez nadsázky ovlivnit po zbytek jeho života. I přes psychickou náročnost práce je problematika vykonávání vychovatelské a jiné péče zpracována minimálně a společnost má malou šanci se dozvědět o její náplni. Je tedy nutné si specifikovat, co vlastně zejména vychovatelská péče obnáší, jaké jsou požadavky na vychovatele a co musí vychovatel udělat pro to, aby nevyhořel?

Jaké problémy vlastně řeší mladiství, kteří se dostanou až do výchovného ústavu? Jsou to až takové problémy, které by měly způsobit úplné oddělení od společnosti? Jednou z mylných představ je právě to, že si společnost myslí, že se klient výchovného ústavu podílí na kriminální činnosti a je nutné jej od společnosti separovat. Příběhy klientů nejsou černobílé a jejich problémům a příčinám je nutné naslouchat a zvolit nejvhodnější přístup pro bezproblémový vstup do jeho dospělého života.

Poznatky, která tato diplomová práce přináší mohou sloužit i samotné kriminologii zejména v rámci studia kriminality mládeže. Znalosti klientely a jejich problémů, která se nachází ve výchovných ústavech, mohou přispět k efektivnějším

opatřeními proti potencionálním mladistvým pachatelům včetně preventivních aktivit, včasnému identifikování i zásahům proti negativním jevům u mládeže.

Cílem této práce je čtenáře seznámit s ústavní výchovou, jejím systémem, legislativou, institucemi zajišťující její fungování, ale také problémy, kterým v současnosti čelí. Druhým cílem je čtenářům přiblížit teoretické základy výchovného ústavu, na což prakticky navazuje představení Výchovného ústavu Klíčov, Praha 9. Práce se zaměřuje na charakteristiku tohoto zařízení, představení jeho klientely, teoreticky i prakticky v rámci dvou případových studií, a zejména popsání pracovních pozic a detailní popis jejich péče, kterou klientům poskytují.

První část práce čtenáře seznamuje s teoretickými charakteristikami základních pojmů, jako např. etopedie, rizikové chování u mládeže, ústavní výchova, výchovný ústav a standardy kvality péče.

Druhá část práce přibližuje současné trendy kriminality mládeže, jelikož klienti výchovných ústavů mají často s kriminálním chováním zkušenosti. Práce proto přibližuje fenomenologii, etiologii, prevenci a statistiky kriminality mládeže. K popsání prevence, která je u mládeže zásadní, byly využity i poznatky ze zahraničí.

Třetí část práce představuje základní legislativní normy, které řeší problematiku ústavní výchovy, pravidla pro její nařízení, zrušení a jejího výkonu.

Čtvrtá část práce se již plně věnuje Výchovnému ústavu Klíčov, ve které je představena jeho již téměř 40letá historie a základní východiska a charakteristika činnosti. Zároveň si v této části představíme charakteristiky klientely výchovných ústavů a klíčových pracovníků zařízení, kteří mají zásadní vliv na péči o klienty.

Poslední empirická část využívá dvou metod kvalitativního výzkumu, které mají za cíl detailně přiblížit systém péče o klienty Výchovného ústavu Klíčov. První metodou je rozhovor s vedoucím vychovatelem, ve kterém se zaměřujeme na vychovatelskou péči a standardy péče o klienty. Druhou metodou jsou dvě případové studie, které nejenže představují životy klientů a jejich život v systému ústavní péče, ale i ukazují na současná pozitiva a negativa systému ústavní výchovy.

1. Teoretické vymezení pojmů

1.1 Etopedie

Etopedii dle definice Světové zdravotnické organizace můžeme vymežit jako speciální pedagogickou disciplínu, která se zabývá edukací dětí v riziku a s poruchami emocí a chování. Svými přístupy se snaží reflektovat celkové společenské tendence, které se odráží v pedagogických přístupech, morálce a obecných nárocích a snaží se vyrovnat hodnotovým a normativním postojům společnosti ve vztahu k očekávanému chování. Cílem etopedie je zajištění takových podmínek v edukačním prostředí člověka v riziku a s poruchou chování, které mu pomohou zajistit dosažení vlastního vzdělávacího potenciálu a tím i připravenost na budoucí povolání.¹

1.2 Rizikové chování u mládeže

Mnoho klientů výchovných ústavů se potýká nejen s problémy, které upravuje trestní zákoník, ale i s takovými, které ohrožují jeho zdravý vývoj, popř. život. Dle studií se každý druhý mladistvý zapojí alespoň do jedné z forem rizikového chování, ale s dovršením dospělosti ustupuje jeho praktikování.

Jednotná definice pojmu neexistuje a různí se v každém dotčeném vědním oboru. V zásadě se jedná o takové formy chování, které jsou společensky či kulturně nepřijatelné až zakázané. Je to zároveň chování, které může a nemusí být spojeno s právními důsledky. Jednou z ucelených definic je „*takové chování, které přímo nebo nepřímo ústní v psychosociální nebo zdravotní poškození jedince, jiných osob, majetku nebo prostředí*“². Mezi rizikové chování můžeme zařadit:

¹ VOJTOVÁ, Věra. *Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2008. ISBN 978-80-7315-166-9, str. 9 a 20.

² SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3, str. 40

- záškoláctví,
- lhaní,
- agresivní chování,
- šikanu a kyberšikanu,
- násilné chování,
- vandalismus,
- závislostní chování,
- rizikové chování na internetu,
- rizikové sexuální chování,
- rizikové chování v dopravě,
- extrémně rizikové sporty, hazardní aktivity,
- užívání anabolik a steroidů,
- nezdravé stravovací návyky,
- extremismus, xenofobii, rasismus, antisemitismus.³

1.3 Poruchy chování

Dle Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (dále jen „MKN-10“), která je v České republice platná od roku 1994, můžeme poruchy chování definovat jako opakované a přetrvávající agresivní, asociální nebo vzdorovité chování. Takové chování by mělo být ve výrazném nesouladu se sociálním chováním, které odpovídá danému věku jedince a trvat by mělo minimálně šest měsíců. Chováním, které vybočuje z normy je např. nadměrné týrání nebo krutost k lidem či zvířatům, nadměrně časté a silné výbuchy vzteku, časté lži, nekázeň ve škole a záškoláctví spojené s útekem z domova apod. Pro to, aby bylo dítě diagnostikováno s poruchou chování stačí, aby byl přítomen

³ SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3., str. 39-41.

jeden z výše uvedených typů chování, pokud je výrazný. Nutná je jeho opakovanost a k diagnóze nestačí pouze jeden disociální čin.⁴

Poruchy chování se často vyskytují už v předškolním věku dítěte a v mnoha případech končí diagnostikou disociální poruchy osobnosti v dospělosti. Nejčastějším příznakem přítomnosti poruchy chování u dítěte je často vyskytující se agresivita.

Pro poruchy chování je typické, že jejich hranice určuje sama společnost, která určuje, jaké chování je žádoucí a jaké naopak nikoliv. Samy děti se těmto společenským pravidlům učí během života a nejsou jim vrozeny. Pokud se tedy dítě není schopno těmto pravidlům přizpůsobit a soustavně je porušuje, sama společnost jej označí za nežádoucí a vystaví jej pokusu o nápravu nebo v krajním případě i represivním opatřením. Z těchto důvodů je pro psychiatrii tyto poruchy těžké diagnostikovat, jelikož je pro psychiatry obtížné rozlišit „normální“ agresi od déle trvajících problémového chování. Zároveň je v tomto ohledu nutné zapojení nejen oboru psychiatrie, ale i sociologie, speciální pedagogiky, psychologie aj.⁵

1.3.1 Druhy poruch chování

MKN-10 kromě definice poruchy chování, dále poruchy třídí do čtyř hlavních kategorií, které jsou odlišeny různými kritérii, jako např. prostředí, kde se porucha vyskytuje, vývojové období jedince apod. Jsou to:

- a) porucha chování vázaná na vztahy k rodině,
- b) nesocializovaná porucha chování,
- c) socializovaná porucha chování,
- d) opoziční vzdorovité chování.

⁴ MKN-10 - Databáze léčiv. [online]. [cit. 19.11.2022]. Dostupné z:

<https://mediately.co/cz/icd/F00-F99/set/F90-F98/cls/F91/Poruchy-chovani>

⁵ Ph.D., THEINER, P. MUDr. *Poruchy chování u dětí a dospívajících* [online]. Psychiatrie pro praxi 2007.[citace z 19.11.2022]. Dostupné z:

<https://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2007/02/09.pdf>

Porucha chování vázaná na vztahy k rodině

Tuto poruchu chování charakterizuje disociální nebo agresivní chování, které není pouze opoziční, vzdorovité nebo rozvratnické, a které je úplně nebo z velké části soustředěno na domov a na rodinné styky se členy nukleární rodiny nebo s dalšími členy domácnosti. Tento typ poruchy vyžaduje splnění všech podmínek obecné poruchy chování, tedy nejen opakované a přetrvávající agresivní, asociální nebo vzdorovité chování, ale i násilí, krutost, týrání atd.⁶

Nesocializovaná porucha chování

Nesocializovanou poruchu chování charakterizuje kombinace všech kritérií poruch chování dle obecné definice a zároveň má jedinec výrazně narušené vztahy s ostatními dětmi svého věku. Jedinec nemá žádné kamarádské vztahy, ve skupině vrstevníků je na jejím chvostu a skupinou je odmítán.⁷

Socializovaná porucha chování

Jediným rozdílem oproti nesocializované poruchy chování je přítomnost dobrých vztahů jedince se svými vrstevníky. Jedinec má kamarády mezi ostatními dětmi, se kterými je schopen navazovat dlouhodobá kamarádství. Oproti nesocializované poruše chování má většinou tato porucha dobrou prognózu, jelikož v častých případech u jedince odezní v mladé dospělosti.⁸

⁶ MKN-10 - Databáze léčiv. [online]. [cit. 19.11.2022]. Dostupné z:

<https://mediately.co/cz/icd/F00-F99/set/F90-F98/cls/F91/Poruchy-chovani>

⁷ Ph.D., THEINER, P. MUDr. *Poruchy chování u dětí a dospívajících* [online]. Psychiatrie pro praxi 2007.[citace z 19.11.2022]. Dostupné z:

<https://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2007/02/09.pdf>

⁸ Tamtéž

Opoziční vzdorovité chování

Opoziční vzdorovité chování se obvykle vyskytuje u mladších dětí do 10 let. Chování charakterizuje vzdor, neposlušnost a postupný rozklad chování. Jedinec nepáchá delikventní činy, ani není nepřiměřeně agresivní, ani se u něj nevyskytuje disociální chování. Dítě s touto poruchou nedodrží jakákoliv pravidla, bývá velmi často podrážděné a za své chyby obviňuje ostatní. Svoje nejbližší okolí často provokuje což eskaluje do konfliktů. Oproti jiným typům poruch zde není přítomnost týrání, destrukce majetku, surovost aj., které podmiňují diagnostikování výše zmíněných druhů poruch. Pokud se v pozdějším věku projeví i tyto aspekty, velmi často se děti v pozdějším věku diagnostikují právě se socializovanou či nesocializovanou poruchou chování.⁹

1.4 Náhradní péče o dítě

Náhradní péče o dítě se využívá v případě, kdy dítě svoji rodinu nemá nebo jeho rodina není schopna zajistit dostatečnou péči. Přesné vymezení tohoto pojmu je z hlediska práva obtížné, jelikož právní normy tento ani příbuzný pojem nepoužívají. V častých případech se používá i jiné označení, např. náhradní rodinná péče. Zároveň není uzavřen přesný výčet druhů, které se v rámci tohoto institutu využívají, a proto často není ani ústavní výchova v tomto výčtu zahrnuta. V praxi ji můžeme definovat jako situaci, kdy bylo dítě svěřeno soudním rozhodnutím do péče jiné osobě nebo instituci než vlastnímu rodiči.¹⁰

Ze sociálně-právního hlediska je hlavním faktorem pro využití náhradní péče o dítě úplná neexistence či narušení nebo přerušení vztahu k vlastním rodičům. Pro dotčené orgány je nezbytné správně vyhodnotit intenzitu zájmu rodičů o dítě a jaké

⁹ Tamtéž

¹⁰ *Náhradní výchova dětí – možnosti a meze*: kolokvium I. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7, str. 27.

kvality jejich péče dosahuje. Při posuzování, zda se využije institut náhradní rodinné péče je vždy nutné dbát na zájem dítěte.¹¹

Na základě tohoto vymezení můžeme v současném právním pojetí vymezit následující druhy náhradní rodinné péče:

- a) osvojení,
- b) pěstounská péče,
- c) pěstounská péče na přechodnou dobu,
- d) poručenství (pokud poručník o dítě osobně pečuje),
- e) svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby,
- f) ústavní výchova.¹²

1.5 Ústavní výchova

Historie ústavní výchovy

V českých zemích má ústavní výchova dětí velmi silnou tradici. Základy, na kterých staví dnešní ústavní výchova, vznikly v 19. a 20. století, kdy došlo k rozmachu tohoto institutu.

Od poloviny 19. století měly odpovědnost za ohrožené děti, kterými byly např. sirotci, hendikepované děti nebo mladiství delikventi, obecní, okresní a zemské samosprávy, což souviselo se vznikem moderní veřejné správy. Samosprávy se řídily hned několika právními normami¹³, které jim určovaly povinnost starat se o chudé a za tím účelem zřizovat dobročinné ústavy. V rámci tehdejších možností byly samosprávy schopny zajistit pouze základní životní potřeby. Poskytování odborné pomoci v této době nebylo v jejich silách. Na limitované možnosti proto reagovaly soukromé instituce, které zřizovaly specializované ústavy. V roce 1885

¹¹ JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5, str. 391.

¹² *Formy náhradní rodinné péče*. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 08.01.2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>.

¹³ Obecní zřízení z let 1849 a 1862 a dále zemský chudinský zákon z roku 1868.

byly založeny zemské chlapecké polepšovny v Králíkách a Opatovicích nad Labem a dívčí polepšovna v Kostomlatech pod Milešovskou. Do polepšoven mohl trestní soud přemístit děti, které se dopustily trestného jednání, ale pro jejich nízký věk je nebylo možné stíhat. Zároveň do polepšoven mohlo být umístěno i dítě na základě rozhodnutí komise zřízené při zemské správě, které bylo dle tehdejší právní úpravy „zcela zanedbané“ a nebylo možno využít jiný prostředek, který by zajistil řádnou výchovu a dohled nad ní nebo pokud o to požádal sám zákonný zástupce dítěte.

Vzhledem k pokračující praxi, kdy samosprávy zajišťovaly pouze nejnnutnější potřeby dítěte, převzaly hlavní odpovědnost za péči o mládež soukromé a dobročinné instituce. S tím se pojí vznik České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež v roce 1908. Díky její činnosti v rámci okresní úrovně se stala hlavní postavou ochrany dětí a získala širokou působnost, která zahrnovala pomoc potřebným rodinám, náhradní rodinnou péči a ústavní péči. Za prvních šest let existence dokázala tato komise zřídit šest odborných ústavů a zařízení, 10 tzv. kolonií pro výchovu dětí v rodinách pěstounů a pravidelnými příspěvky podporovala několik stovek dětí.

V roce 1914 přišla první větší profesionalizace ochrany dětí, kdy byl zaveden pojem veřejného poručenství, na což navazoval i vznik zvláštních ochranných právních oddělení, které zastupovaly poručence, podílely se na vymáhání výživného či zastupovala nemanželské děti v paternitních řízeních.

V roce 1921 byl přijat zákon č. 256/1921 Sb., který upravoval ochranu dětí v cizí péči a dětí nemanželských, náhradní péči v rodinách i ústavní péči. Zákon však stále nechával hlavní úlohu na této péči soukromým a dobročinným organizacím. Jejich nejsilnějším představitelem bylo Zemské ústředí péče o mládež v Čechách, které zajišťovalo veškerou péči o potřebné děti, dětské domovy, rodinné kolonie, poradenství pro volbu povolání, ochrannou výchovu aj. Stát se na těchto činnostech podílel jen z malé části. Díky všem těmto krokům bylo v polovině 20. století již 172 ústavů, které zřizovaly okresy, obce, spolky, církve a soukromé instituce.

Se skončením války a příchodem totálního režimu došlo v roce 1948 k zestátnění systému ochrany dětí a její celkové restrukturalizaci. Zároveň byly všechny spolkové iniciativy postupně zlikvidovány. Stěžejní právní úpravou byl zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, který vycházel z cíle komunistické strany kolektivně vychovávat děti s cílem vštípení ideologického smýšlení. Zákon zároveň rušil pěstounskou péči a ponechal pouze osvojení.

Zásadní událostí, která dodnes ovlivňuje roztržité pravomoci v systému péče, bylo zrušení Ministerstva sociální péče v roce 1951, který dle ideologie neodpovídal socialistickým a kolektivním potřebám státu. Pravomoci v rámci systému péče o děti byly rozděleny mezi orgány zdravotnictví, školství a spravedlnosti. Toto roztržení definovalo základy nynější ústavní výchovy. Do pádu komunistického režimu již k významnějším změnám nedocházelo.

Z právní úpravy z druhé poloviny 20. století vycházeli i zákonodárci na počátku 21. století. Dá se říct, že nynější právní úprava v některých případech neodpovídá současným trendům ústavní výchovy.¹⁴

Současná situace ústavní výchovy

V České republice je ústavní výchova širokou společností vnímána skrze negativně, jelikož je považována za institut pro děti nežádoucí. Pro představu, v roce 2021 byla ústavní výchova nařízena celkem 1 236 dětem. Co se týče ukončení ústavní výchovy, tak 426 dětí bylo navráceno zpátky do péče rodičů, 93 dětí předáno do péče příbuzných, nebo jiných osob, 4 děti byly umístěny do náhradní rodinné péče jiných osob než příbuzných. Celkem 35 dětem byla ukončena ústavní výchova z důvodu uplynutí stanovené doby trvání a 594 dětem byla ukončena z důvodu dosažení zletilosti. Celkem se k 31. prosinci 2021

¹⁴ KRÍSTEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-821-6, str. XIII-XVII.

nacházelo 5 630 dětí s nařízenou ústavní výchovou v zařízeních pro výkon ústavní výchovy.¹⁵

Ústavní výchova by měla být v duchu názoru společnosti i legislativy nařizována pouze jako nejkrajnější prostředek a pouze na dobu nezbytně nutnou. Jako vhodnější prostředek má být využíváno ostatních institutů náhradní péče o dítě. Je nutné si uvědomit, že ne všem dětem je možné takovou péči zajistit. Vhodnou cestou by mělo být nejen přijímání opatření, která snižují počty dětí v zařízeních pro výkon ústavní výchovy, ale i soustavně zlepšovat úroveň podmínek dětí, které se v takových zařízeních ocitnou.¹⁶

Dle současné právní úpravy soud nařizuje ústavní výchovu, pokud je výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte. Soud také může nařídit ústavní výchovu jako nezbytné opatření v případě, pokud se vyskytnou vážné důvody, kvůli kterým nemohou rodiče dítěte jeho výchovu zabezpečit. Ve všech případech se nařídí ústavní výchova tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě a zároveň soud zvážil, zda nepřipadá v úvahu dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby.

V případě, kdy je ústavní výchova nařízena z vážných důvodů, které znemožňují rodičům zabezpečit výchovu dětí na dobu přechodnou, svěřuje soud dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (např. Klokánek), nejdéle však na dobu šesti měsíců.

Soud zároveň ve svém rozhodnutí o nařízení ústavní výchovu označí zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Při výběru zařízení se přihlíží k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), a také aby zařízení bylo co nejbližší bydlišti rodičů nebo osobách blízkých dítěti. To samé platí, pokud soud rozhoduje o přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní výchovy.

¹⁵ *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2021* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2021. [citace z 19.11.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>

¹⁶ *Náhradní výchova dětí – možnosti a meze: kolokvium I.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7, str. 32-33.

Soud může ústavní výchovu nařídit nejdéle na dobu tří let. Lze ji prodloužit opakovaně před uplynutím tří let v případě, že důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají, ale opět nejdéle na dobu tří let. Po dobu, než soud rozhodne o prodloužení či zrušení ústavní výchovy dítě zůstává v zařízení pro výkon ústavní výchovy, i v případě, pokud uplynula původní doba, na kterou byla ústavní výchova nařízena. Ve svém rozhodnutí zároveň upraví rozsah vyživovací povinnosti rodičů.

Pokud pominou důvody, které vedly k nařízení ústavní výchovy, nebo je možné zajistit dítěti jinou než ústavní péči, soud neprodleně ústavní výchovu zruší, nebo rozhodne o tom, komu bude dítě svěřeno do péče. Ústavní výchova také zaniká rozhodnutím soudu o osvojení.

Soud je zároveň povinen pravidelně, nejméně jednou za šest měsíců, přezkoumat, zda trvají důvody, pro které byla nařízena ústavní výchova a zda není možné zajistit dítěti jiný druh náhradní péče o dítě. Při přezkoumání spolupracuje s příslušným OSPOD, opatří si vyjádření názoru dítěte, pokud je schopno jej vytvořit a vyzve rodiče k vyjádření jejich stanoviska.

Pokud nastanou důležité důvody, může soud ústavní výchovu prodloužit až o jeden rok po dosažení zletilosti.¹⁷

Instituce zajišťující ústavní výchovu

Ústavní výchova v České republice spadá do kompetence hned tří ministerstev a to:

- a) Ministerstva zdravotnictví,
- b) Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy,
- c) Ministerstva práce a sociálních věcí.

Do kompetence Ministerstva zdravotnictví spadají kojenecké ústavy, dětské domovy do 3 let, dětská centra a jesle, které se řídí zvláštní zákonnou úpravou.

¹⁷ Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, § 971–975, in: Sbírka zákonů.

Hlavním účelem těchto zařízení je zajistit dětem do tří let poskytování léčebně preventivní péče a zároveň pečovat a zajistit jejich rozvoj v případech, kdy o děti nemá kdo pečovat, nebo sociální situace rodičů nedovoluje, aby se o ně starali sami a zároveň jim není možné zajistit náhradní rodinnou péči.

Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy spadají do kompetence školská výchovná zařízení definovaná zákonem č. 109/2002. Sb., kterými jsou diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav, které popisuje práce v pozdější podkapitole. V těchto zařízeních se zajišťuje péče na základě rozhodnutí soudu dětem ve věku od 3-18 let, v zákonem stanovených případech případně do 19 let věku.

V kompetenci Ministerstva práce a sociálních věcí jsou zařízení sociálních služeb dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kterými jsou např. domovy pro osoby se zdravotním postižením, chráněné bydlení, azylové domy, nízkoprahová denní centra apod.¹⁸

Vybrané problémy současné ústavní výchovy

Jedním ze současných nejviditelnějších problémů ústavní výchovy je její zastaralá legislativa, která neodpovídá potřebám klientů a samotných zařízení. Ředitelé zařízení se shodují, že současná legislativa, která je účinná od roku 2002, měla sloužit pouze jako provizorium před přijetím propracovanější koncepce. Dnešní klienti všech zařízení mají individuální příběh a potřeby a čím dál tím víc dětí trpí poruchou chování. Současná legislativa ale na péči o takové klienty v zásadě nepamatuje a pracovníci jsou silně omezeni jejím rámcem, jelikož ze své pozice nemohou činit jiné kroky, než ke kterým je zákon zmocňuje. Legislativa přirozeně klientům přiznává určitá práva, ale již nepamatuje na případy, kdy dítě naopak poruší své povinnosti a pracovníci nemají možnost jim práva omezit. Omezení je

¹⁸ *Náhradní výchova dětí – možnosti a meze: kolokvium I.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7, str. 33-34.

možné pouze na základě porušení takového zákona, které však nyní téměř žádná porušení neupravuje. Novela legislativy ale do dnešního dne představena nebyla.

Dalším problémem jsou v mnoha zařízeních prostory, ve kterých se ústavní péče vykonává. Obecně by se přiměřeně měly podobat fungování běžné domácnosti tak, aby nebyly vyčleňovány ze společnosti a byly stále učeny potřebným sociálními rolí, které plní děti ve fungujících rodinách. Některá zařízení jsou svým umístěním mimo veřejné prostory a klienti nemají šanci se ve společnosti angažovat. Mnoho zařízení se nachází ve starých budovách, které spíše než domov připomínají školskou budovu, což má důsledek i pro samotné zařízení, které na chod často velkých objektů musí vynaložit vysoké finanční částky.

Součástí mnoha zařízení jsou také mříže, které mohou být v zařízení umístěny, pokud se zde nacházejí klienti s uloženou ochrannou výchovou k zabránění jejich útěku. Problémem je, že tito klienti jsou v zařízení společně s dětmi, které jsou do zařízení umisťovány na základě nařízení ústavní výchovy. Klienti s nařízenou ústavní výchovou pak jsou často tímto prostředkem stigmatizováni a zároveň by nemělo být přijatelné, aby tito klienti museli snášet stejné podmínky jako klienti s nařízenou ochrannou výchovou pouze z důvodu přítomnosti ve stejném zařízení.

S tímto problémem se pojí i kapacity zařízení, které jsou současně celkem vysoké vzhledem k faktu, že by zařízení mělo co nejvíce připomínat běžnou domácnost. Nyní se v zařízení může vyskytovat až 48 klientů. I z tohoto důvodu jsou pak zařízení nucena být ve velkých budovách.

Značným problémem je také nevhodný výběr zařízení. Do roku 2014 vybíraly klientům vhodné zařízení diagnostické ústavy, které na základě 8týdenního detailního šetření klienta, který zároveň po tuto dobu v zařízení pobýval, vybíraly nejvhodnější zařízení na základě potřeb klienta a na základě tohoto šetření soud potvrdil výběr zařízení. Novela občanského zákoníku ale označila výhradně soudy za orgán, který klientům vybírá vhodné zařízení. Současnou praxi doplňuje souhlas OSPOD s výběrem zařízení před vynesením soudního rozhodnutí. Problém nastává v případě, kdy OSPOD podává o dítěti zařízením zkrácené informace tak, aby jej umístily např. do zařízení blíže bydlišti rodičům. Zařízení se

dříve nebo později poté setkávají se situacemi, kdy jejich péče nestačí potřebám klienta a je nutné jej přemístit do vhodnějšího zařízení. Klient pak na z těchto důvodů bývá často přemísťován, což se sebou pojí i průtah v rozhodování soudů a trvá dlouhou dobu, než je nakonec umístěn do vhodného zařízení.¹⁹

1.6 Zařízení

Pro výkon ústavní či ochranné výchovy jsou dle zákona č. 109/2002 Sb. zřízeny čtyři typy zařízení (označované také jako školská výchovná zařízení), a to:

- a) diagnostický ústav,
- b) dětský domov,
- c) dětský domov se školou,
- d) výchovný ústav.

Zařízení poskytují takovou péči, kterou jinak vykonávají osoby odpovědné za výchovu dětí, které mají nařízenou ústavní výchovu či uloženou ochrannou výchovu. Primární činností zařízení je poskytování plného přímého zaopatření, speciálně pedagogických a psychologických služeb ve formě pobytové. Kromě této péče zařízení poskytují i péči ambulantní formou dítěti, které má povolený pobyt mimo zařízení a dítěti, u kterého bylo nařízeno předběžné opatření.

Zařízení zároveň poskytuje svou péči dětem, které nemají české občanství, ale splňují podmínky stanovené zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, čímž je např. trvalý pobyt na území ČR nebo je dítě azylantem nebo osobou požívající doplňkové ochrany.²⁰

Do zařízení mohou být umístěny i děti, které jsou mentálně, tělesně či smyslově postiženy, nebo mají jednu či více vad, a které mají nařízenou ústavní výchovu, uloženou ochrannou výchovu nebo u nich bylo nařízeno předběžné opatření.

¹⁹ *Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy*. Veřejný ochránce práv | Ombudsman [online]. [cit. 08.01.2023]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/%C5%A0kolsk%C3%A1-za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_CZ_el-verze.pdf

²⁰ Viz zákon 359/1999 Sb., § 2, odst. 2.

Umístění podmiňuje fakt, že jejich stupeň postižení neodpovídá umístění do zařízení sociálních služeb nebo do specializovaných zdravotnických zařízení.

Zařízení mohou na základě žádosti pečovat o zletilé nezaopatřené osoby, kterým již byl ukončen výkon ústavní nebo ochranné výchovy za podmínky, že se osoba připravuje na budoucí povolání a není starší 26 let. Další podmínkou pro tento druh péče je uzavření smlouvy mezi zletilou osobou a zařízením nejpozději do jednoho roku od ukončení ústavní nebo ochranné výchovy.²¹

1.7 Výchovný ústav

Zákon vymezuje tento typ zařízení jako: „*Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.*“²²

Jedná se tedy o vysoce odborně specializované zařízení, které poskytuje ochranu dítěti, které se nachází v nepříznivé životní situaci. Zároveň obecně platí zásada, že čím více má dítě výchovných problémů, tím víc se mu poskytují odborné a individualizované služby. Výchovný ústav a ostatní školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy nemají v žádném případě sloužit jako trestající zařízení.²³

Výchovný ústav musí zřídit jednotlivá oddělení pro děti s nařízenou ústavní výchovou, s uloženou ochrannou výchovou, pro děti, které jsou nezletilými matkami a pro jejich děti a pro ty děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči. Pro

²¹ KRÍSTEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-821-6, str. 32-43.

²² *Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*, §14, odst. 1, in: Sbíрка zákonů.

²³ KRÍSTEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-821-6, str. 84.

poslední skupinu dětí se může místo speciálního oddělení zřídit oddělená výchovná skupina.

Krom dětí starších 15 let se závažnou poruchou chování je možné do výchovného ústavu umístit i děti starší 12 let, které mají uloženou ochrannou výchovu a v jejich chování se projevují tak závažné poruchy, že nemohou být umístěny do dětského domova se školou.

Výjimečně se do výchovného ústavu může umístit i dítě starší 12 let, které má nařízenou ústavní výchovu, se zvláště závažnou poruchou chování.²⁴

Výchovné ústavy v České republice

Na celém území České republiky se nachází celkem 25 výchovných ústavů, jejichž zřizovatelem je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Celková kapacita všech výchovných ústavů činí 1066 lůžek. Ve školním roce 2021/2022 bylo ve všech výchovných ústavech celkem 923 dětí, z toho 605 chlapců a 318 dívek. Z celkového počtu 923 dětí mělo nařízenou ústavní výchovu 722 dětí.

Hlavní péči ve výchovných ústavech zajišťují pedagogičtí pracovníci. Celkem jich bylo ve výchovných ústavech zaměstnáno 745, z toho 59 speciálních pedagogů, 340 vychovatelů, 312 asistentů pedagogů a 23 psychologů. Dále se na péči ve výchovných ústavech podílelo 5 zdravotnických pracovníků a 38 sociálních pracovníků.²⁵

²⁴ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, §14, odst. 1-4, in: Sběrka zákonů

²⁵ Odbor informatiky a statistiky MŠMT, *Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2021/2022* [online]. Statistický informační systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2022. [citace z 17.11.2022]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Tabulka č. 3: *Umístění výchovných ústavů dle jednotlivých krajů (seřazeno abecedně)*

Kraj	Počet
Hlavní město Praha	1
Jihočeský kraj	1
Jihomoravský kraj	3
Karlovarský kraj	0
Královéhradecký kraj	2
Liberecký kraj	0
Moravskoslezský kraj	2
Olomoucký kraj	2
Pardubický kraj	1
Plzeňský kraj	2
Středočeský kraj	2
Ústecký kraj	5
Vysočina	3
Zlínský kraj	1
Celkem	25

Zdroj: *Databáze ústavní výchovy*. Dostupné z: [Dostupné z: https://dbuv.msmt.cz/](https://dbuv.msmt.cz/)

1.8 Výchovná skupina

Výchovná skupina je základní vnitřní organizační jednotkou pro práci s dětmi v zařízení. Dále se využívá i pojem rodinná skupina, který se využívá u dětského domova a dětského domova se školou. Výchovná skupina je tedy označení pro skupinu dětí v diagnostickém ústavu a výchovném ústavu. Ve výchovném ústavu, který je stěžejní pro tuto práci, musí výchovnou skupinu tvořit nejméně pět dětí a nejvíce osm dětí a zároveň nesmí být ve výchovném ústavu více jak šest takových

skupin. Při zařazení do výchovné skupiny se dbá na výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby dětí. Maximálně může být tedy ve výchovném ústavu 48 dětí.²⁶

1.9 Standardy kvality péče

Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče byly schváleny Metodickým pokynem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy 23. března 2015. Jejich účelem je nastavení a udržení srovnatelné úrovně kvality péče poskytované v zařízeních na celém území České republiky a zároveň soustavné zvyšování její kvality. Autoři se při jejich tvorbě zaměřovali především na dítě, jeho vztahy jak k sobě samému, tak k rodině, blízkým, k pracovníkům zařízení, také na jedinečnost dítěte, jeho cestu k dospělosti a na aspekty zajištění jeho bezpečí. Zároveň standardy kvality péče stanovily 8 hlavních zásad, které platí pro každý představený standard, jsou to:

1. Péče je realizována v souladu s nejlepším zájmem dítěte, s ohledem na jeho věk, rozumové schopnosti, duševní a tělesný zdravotní stav a rodinný kontext.
2. Péče je realizována v souladu s individuálními potřebami dítěte.
3. Péče směřuje k rozvoji samostatnosti, aktivní účasti dítěte ve společnosti, k posilování sebedůvěry, identity dítěte a k rozvoji tělesných, duševních, citových a sociálních dovedností dítěte.
4. Péče splňuje požadavky na poskytování péče podle zákona č. 109/2002 Sb.
5. Péče je v souladu s principem rovného přístupu k dětem, zejména bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné přesvědčení, národnostní, etnický nebo sociální původ, právní či

²⁶ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, §4, in: Sbírka zákonů

společenské postavení, socioekonomické možnosti, zdravotní postižení, sexuální orientaci atd.

6. Péče zajišťuje naplňování práv dětí.
7. Péče vychází z aktuálních odborných poznatků.
8. Zařízením deklarované postupy jsou naplňovány v praxi.²⁷

Standardy kvality péče představily celkem 67 standardů, které rozdělily do pěti oblastí:

- 1. Vymezení činnosti a informovanosti.** První oblast zahrnuje standardy, které zajistí, že dítě ví, jak o něj bude v zařízení pečováno, kdo se s ním v zařízení nachází, kdo o něj bude pečovat a co se od samotného dítěte očekává. Zařízení zpracovává informace o své činnosti, které jsou srozumitelné a dostupné příslušným subjektům. Pokud dítě cítí diskomfort nebo není spokojené, ví, co má dělat. V zařízení také existuje systém, který stanovuje mechanismy při nápravě porušených práv a povinností, které jsou předávány příslušným subjektům.
- 2. Průběh péče a návazné služby.** Cílem standardů této skupiny je zajištění, aby všechny etapy pobytu dítěte v zařízení byly realizovány v souladu se zájmy dítěte a respektem k němu na základě jeho práv a povinností. Dítě je zároveň podporováno dle jeho individuálních potřeb v jeho rozvoji, naplňování jeho výchovných a vzdělávacích cílů a je připravováno na dospělost, která zahrnuje přípravu na rozhodování o důležitých aspektech života.
- 3. Personální agenda.** Záměrem třetí skupiny standardů je, aby se na péči o dítě podílelo dostatek kvalifikovaných zaměstnanců, kteří jsou pečlivě vybíráni a jsou proškoleni ve svých právech a povinnostech. Zároveň jsou upraveny mechanismy, kterými se kontroluje a předchází nevhodnému jednání s dětmi.
- 4. Organizační aspekty.** Standardy upravují zásady v oblasti organizace zařízení. Zaměstnanci jsou proškoleni v organizační struktuře a jasně vědí, komu se zodpovídají. V zařízení jsou zároveň stanoveny postupy spolupráce

²⁷ PACNEROVÁ, Helena a kol. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015. ISBN 978-80-7481-138-8, str. 7-27.

a jsou zajištěny sledovací a hodnotící mechanismy při naplňování poslání a cílů.

- 5. Prostředí výkonu péče.** Poslední skupina standardů má za cíl, aby zařízení bylo pro děti bezpečným prostředím, které zajistí bezproblémové zajištění poskytování služeb v rámci zájmů a potřebách dětí.²⁸

²⁸ PACNEROVÁ, Helena a kol. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015. ISBN 978-80-7481-138-8, str. 28-36.

2. Kriminalita mládeže

2.1 Fenomenologie

Za mladistvého označuje zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže člověka, který v době spáchání provinění dovršil 15. rok věku a nepřekročil 18. rok svého věku. Jak je viditelné, u mladistvých se pro spáchaný čin používá pojem „provinění“, který nahradil pojem „trestný čin“, který se nyní používá jen pro osoby starší věku 18 let, a který používá trestní zákoník.²⁹

Mezi první typické znaky kriminality mládeže patří nedostatečná příprava či plán, jak skutek spáchat. Mladistvý pachatel velmi často páchá trestnou činnost nahodile bez dlouhodobé přípravy, k čemuž mu často dopomáhá impuls či náhle vzniklá situace, na nahodilých místech, v nevhodnou denní dobu. Typickým příkladem je např. krádež za bílého dne. Ve většině případů za sebou nechá díky těmto faktorům mladistvý velké množství stop a svým činem se musí v mnoha případech pochlubit ať už svým vrstevníkům či na veřejnosti. Všechny tyto rysy vystavují mladistvého velkému riziku dopadení. Pro mladistvého je páchání trestné adrenalinovou a dobrodružnou činností, ve které hledá hranice svých možností. Při páchání trestné činnosti sám sobě dokazuje, že má potřebné schopnosti a dovednosti, jako např. odolnost ve stresových či jinak náročných situacích, rychlost, obratnost apod. Díky všem těmto aspektům si následně mladistvý pachatel připadá v životě soběstačný.

Dalším častým jevem kriminality mladistvých je neadekvátnost jejich jednání. Svoje sny či životní cíle dosahují prostředky, které jsou společensky nepřijatelné, a to i v případě, že sama společnost má legální prostředky, díky nimž může svých potřeb dosáhnout.

²⁹ GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie. 5., aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5, str. 485.

Nesmíme také opomenout další důležitý rys, který kriminalitu mládeže provází – mladistvý velmi často není schopen odložit svoji potřebu na pozdější dobu, nebo se potřeby úplně vzdát.³⁰

Velmi častým jevem je použití brutálního násilí, ať už vůči osobám či věcem. Použití neadekvátního násilí často kontrastuje s hodnotou odcizené věci. Ta je daleko nižší, než škoda způsobená samotným vloupáním do objektu, kde se nachází předmět jeho zájmu. Motivace použití nadměrné síly může být různá. Může se např. jednat o sjednávání respektu u vrstevníků, či vyvolání strachu u určité osoby či skupiny. Na druhou stranu může brutalita zrcadlit nejistotu mladistvého. Zároveň si často mladistvý svojí agresí ujišťuje, že má všechny potřebné schopnosti k páchání trestné činnosti či k soběstačnosti, jak již bylo zmíněno v předchozích odstavcích.

Objektem zájmu mladistvého jsou atraktivní věci, které jsou nejen pro jeho vrstevníky moderní. Na mladistvého působí hned několik silných tlaků, jako např. reklamní činnost, která je v dnešní době bez nadsázky všudypřítomná, a která přináší neustále nové věci, které jsou pro mladistvého atraktivní a vzbuzují v něm touhu produkty vlastnit. Problém ale nastává ve chvíli, kdy mladistvý nemá dostatek finančních prostředků na uspokojení všech svých potřeb a je pro něj složité větší množství peněz obstarat legálním způsobem. Dalším velkým faktorem je potřeba vyrovnat se svým vrstevníkům, kteří např. pocházejí ze zajištěnějších rodin. Poté už nastává chvíle, kdy není mladistvý schopen upozadit svoji potřebu a výsledkem toho bývá odcizení elektroniky (mobily, počítače, herní konzole), módního značkové oblečení či dopravních prostředků.

Moderním fenoménem je také trestná činnost mladistvých, která je spojena s obstaráváním prostředků na návykové látky. Závislý mladistvý je ochotný prostředky na jejich obstarání získat za každou cenu, čehož využívají překupníci, kteří jejich odcizené předměty vykupují těžce pod cenou udržují jim přísun drog.

³⁰ GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie. 5., aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5, str. 489-490.

Naivity či závislosti mladistvých³¹ dále využívají organizované zločinecké skupiny tvořeny dospělými pachateli, kteří mladistvé využívají při páchání jejich trestné činnosti na různé činnosti, jako např. tipování vhodných objektů, hlídání objektů při samotném páchání nebo krádeže v obchodech či na ulicích, kde je dospělý nápadnější a vystavuje se většímu riziku dopadení.³²

2.2 Etiologie

Psychobiologické faktory

První etiologický aspekt můžeme spatřovat v biologických charakteristikách člověka. Ten se rodí s určitou genetickou vybaveností, která jej ovlivňuje v průběhu celého života. S tím se pojí i projev dědičnosti, který v oblasti genetiky hraje významnou roli. Tyto predispozice nelze označit za dobré či špatné, pouze dávají základ k určitému vývoji jedinců. Zároveň v sobě nesou určité riziko, u kterého je nutné velké úsilí k jeho přeměnění na pozitivní charakteristiku. Svoji příčinu mohou nalézat jak v poruchách, tak v poškození mozku, které může být vrozené, či mohlo být způsobeno komplikacemi při porodu či úrazem. Jak bylo zmíněno výše, příčinou může být i vrozená či zděděná osobnostní predispozice, která formuje temperament člověka. Jedinec zároveň často dědí i inteligenční dispozice. Mnoho výzkumů dokázalo, že jedinci s nižšími rozumovými schopnostmi jsou náchylnější k páchání trestné činnosti či jsou manipulováni k páchání trestné činnosti. Na tématu dědičnosti stavěla pozitivistická kriminologie, která si kladla otázku, zda je možné prokázat existenci takového genu, který zapříčiňuje sklony k páchání kriminality a zda je tento gen dědičný. Nejznámějšími studiemi na téma

³¹ Nutno podotknout, že ve větší míře tyto skupiny využívají trestně neodpovědných dětí.

³² GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5, str. 490-496.

dědičnosti jsou např. genealogické studie, které pozorovaly život několika generací kriminálních rodin, či studie dvojčat nebo dále adopční studie.³³

Další příčinou mohou být nejen biologické duševní predispozice, ale i anatomické biologické dispozice. Ty se projevují např. na vzhledu člověka či na jeho zdravotním stavu. Sama anatomická dispozice není příčinou kriminálního chování, ale člověk, který je odlišný, je často vytlačován ze sociálních skupin, bývá terčem posměšků či šikany, což je výrazný faktor právě u dětí a mladistvých, a zároveň díky své odlišnosti nemůže být často součástí všech aktivit, což ještě více podněcuje jeho vyčlenění ze skupiny. Hněv a frustrace takových lidí se pak může vyvinout až do kriminálního chování.

K biologickým determinantům také jednoznačně patří reakce člověka na návykové látky. Právě u mladistvých hraje tento determinant výraznou roli, jelikož mladistvý s návykovými látkami často experimentuje a nedokáže předem určit, jaký vliv bude mít požití látky na jeho chování.

U mladistvých také hraje velkou roli tzv. faktor akcelerace. Ten se vyznačuje předčasnou fyzickou a sexuální vyspělostí, kterou není jedinec schopný potlačit či naopak využít vhodným způsobem. V souvislosti s jejich psychickou a sociální nevyzrálostí poté často dochází k páchání kriminálního chování.³⁴

Sociální faktory

Sociologické teorie se začaly rozvíjet ve 20. a 30. letech minulé století, které reprezentovala tzv. Chicagská škola. Tento směr si zakládal na nutnosti studia individuálního člověka v prostředí, ve kterém žije.³⁵

³³ GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie. 5., aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5, str. 59-62.

³⁴ GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie. 5., aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5, str. 496-498.

³⁵ GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie. 5., aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5, str. 62.

Do dnešního dne se zkoumá sociální prostředí, ve kterém dítě a mladistvý vyrůstá, a kde se zásadně formuje jeho osobnost. V tomto ohledu je vždy nutné zkoumat pouze daného jedince, jelikož stejné prostředí má různý vliv na každého člověka. Kriminologie identifikuje některé sociální vlivy, které výrazně ovlivňují jedince v rozhodnutí, zda bude páchat trestnou činnost.

Prvním z nich je vliv rodinného prostředí, s akcentem na dysfunkční rodinné prostředí. Obecně lze říci, že jedinci, kteří vyrůstají v nestabilním rodinném prostředí, mají větší předpoklad ke kriminálnímu chování. Pro dítě je rodina prvním a v prvních letech života i nejčastějším prostředím, ve kterém se nachází. Právě zde se dítě učí pozorováním a následným napodobováním chování rodičů, které považuje za „správné“. Formuje si zde normy pro řešení konfliktních situací, osobnostní hodnoty a normy. Ve zdravém rodinném prostředí se dítě seznamuje s hodnotami společnosti a prochází zdravým emočním vývojem. Jeho vývojem pak dochází k přirozenému trávení času mimo domov, které je doprovázeno pocitem radosti z návratu do bezpečného prostředí domova. U mladistvých pachatelů však převažuje opačný postoj. Mezi nejčastější příčiny dysfunkčního rodinného prostředí je např. nepřipravenost rodičů na výchovu dítěte, kteří se stanou rodiči ve velmi mladém věku a mají mnohdy pouze základní vzdělání, přičemž samotné dítě je neplánované či dokonce nechtěné. Tím, že samotní rodiče nejsou na svoji roli připraveni a nemají pevné vazby, dochází často k rozpadu partnerství či manželství a dítě vyrůstá v neúplné rodině bez stabilního mužského či ženského elementu. Zároveň je poté pro dítě náročné vyrovnat se s příchodem nového partnera, který si často nedokáže vybudovat s dítětem zdravý vztah. Výrazným rodinným faktorem je přítomnost návykových látek a závislostí rodičů na nich a další sociálně patologické jevy, jako např. nezaměstnanost, nevěra, časté fyzické tresty atd. Pro mnoho mladistvých je právě nefunkční rodinné prostředí častou příčinou pro páchaní trestné činnosti.

Druhým sociálním faktorem je sociálně-ekonomická úroveň ať už mladistvého, tak celé rodiny. Především díky nezaměstnanosti rodičů nemají děti a mladiství zajištěny základní potřeby, které si mladistvý zajišťuje právě kriminální činností. Zajímavostí je, že faktor ekonomické úrovně funguje i ve velmi zajištěných rodinách. Tzv. „zlatá mládež“ má pocit nadřazenosti a zároveň se díky jejich

zajištěnosti nudí, a proto vyhledává adrenalinové situace, kterou může být např. trestná činnost.

Dalším výrazným faktorem je vliv školských zařízení. Ve školce či škole se jedinec často poprvé setkává se sociálními normami, které v mnoha případech nejsou ve shodě s těmi, které vyznávají rodiče dítěte. Tato následná konfrontace s realitou může dítě doživotně traumatizovat. Škola by v tomto ohledu měla působit pozitivně a zabránit případné šikaně ze strany ostatních dětí. Děti z dysfunkčních rodin s tíživou finanční situací nemají mnohdy vštípeny základní normy kázně a chování, či dokonce základní hygienické návyky. Díky absenci individuálního přístupu učitele, který je nucen vyučovat celek tvořený několika desítkami dětí není schopen vhodně pedagogicky srovnat úroveň všech dětí, což zapříčiňuje brzké konflikty dítěte s učitelem formou nekázně, což ústí v kázeňské postihy, špatný prospěch a další jevy, které trvale jedince v kolektivu stigmatizují. Jedinec proto ztrácí jakoukoliv motivaci školní prostředí navštěvovat a dochází k záškoláctví, v průběhu kterého začne páchat trestnou činnost. Dítě se zároveň snaží nalézt podobně sociálně vyloučené vrstevníky, se kterými vytvoří skupinu, ve které následně není stigmatizován. Tato „parta“ v jedinci potvrzuje hodnoty, které nejsou v souladu se společenskou normou a stále více se odcizuje od pozitivního vlivu. Jedinec se opakovaně snaží zapůsobit na pozitivní skupinu vrstevníků, jejich opakující se odmítnutí ale jen potvrdí kriminální cestu jedince.³⁶

2.3 Kontrola

Kontrolu kriminality můžeme definovat jako „úsilí státu i společnosti o udržení kriminality v určitých přijatelných mezích nebo o její omezování.“³⁷ Obecně se

³⁶ GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie. 5., aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5, str. 501-505.

³⁷ ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda: A. Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2, str. 45.

kontrola kriminality uskutečňuje v rovině právní kontroly kriminality a v rovině preventivní kontroly kriminality.³⁸

Právní kontrola kriminality

Právní kontrola kriminality zahrnuje činnost dotčených státních orgánů prostřednictvím aplikace právních norem. Trestní politika státu zahrnuje nejen cíle a prostředky společenské kontroly, ale i oblast aplikace právních norem a celkovou aktivitu orgánů činných v trestním řízení. Úkolem trestní politiky je napomáhat legislativním normám tak, aby byl optimalizován sankční systém a jeho výkon, trestní řízení a byly správně definovány skutkové podstaty trestných činů a provinění.

Zejména v dnešní době se právní kontrola kriminality zaměřuje na snahu o snížení přetížení justičního systému, ke kterému by měly pomoci tři základní činnosti:

- 1) snaha o snížení počtu pachatelů, kteří jsou postavení před soud, resp. kteří jsou trestně stíháni,
- 2) snaha o snížení počtu spáchaných trestných činů a tím i pachatelů,
- 3) omezení recidivy.³⁹

Jedním z typů právní kontroly kriminality je tzv. zákon „Třikrát a dost“, který spočívá v uložení trestu odnětí svobody při stejnorodé úmyslné recidivě. Pokud by recidivista stejnorodý skutek spáchal již potřetí, jednalo by se o „nebezpečnou recidivu“ a soud by dle zákona musel povinně uložit nepodmíněný trest odnětí svobody. Na území České republiky byla snaha přijmout tento zákon na počátku 90. let, kdy prudce stoupl nápad kriminality. Návrh však v tehdejší Československu nebyl přijat.

Trest, který je pachateli uložen soudem, by dle klasické kriminologické školy měl plnit odstrašující funkci. Právě představitelé klasické školy vycházeli

³⁸ Tamtéž

³⁹ ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda: A. Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2, str. 50.

z přesvědčení, že pokud se pachatel rozhodne spáchat trestný čin, musí počítat s následky. V rámci tohoto přístupu rozlišujeme tzv. generální, speciální a individuální prevenci. Generální prevence spočívá v myšlence, že hrozba trestu, který je stanoven trestním zákonem, odstrašuje široký okruh potencionálních pachatelů. Speciální prevence spoléhá na myšlenku, že trest, který byl udělen odsouzenému pachateli bude výstrahou i pro ostatní potencionální pachatele. Individuální prevence se pak věnuje již každému odsouzenému pachateli a spočívá v jeho nápravě a tím i k tomu, aby své trestné jednání již neopakoval. Trest by měl ve smyslu generální prevence plnit tři základní funkce:

- 1) Trest má být dostatečně přísný, aby díky němu došlo k eliminaci zisku trestného činu a pachateli se nevyplatil,
- 2) má být dostatečně jistý a neodvratný,
- 3) má být realizován v co nejkratší době, aby pachatel mentálně spojil trest se samotným činem.⁴⁰

Druhým typem právní kontroly kriminality je uplatňování restorativní justice, která slouží jako protiklad k justici odplatné. Vychází z principu, že zločin má být chápán jako újma, která byla způsobena oběti a reakce na takový zločin má přispět ke snížení takové újmy. Dále vychází z myšlenky, že zpříšňování trestních sankcí nesplní svůj zamýšlený účel,⁴¹ a to zejména u mladistvých pachatelů. Je to právě pachatel, který by se měl aktivně podílet na náhradě způsobené škody, a pokud se sám pachatel nehodlá na nápravě podílet, má ho k tomu donutit soud. Role společnosti spočívá v pomoci ve vytvoření vhodných podmínek k odstranění následků trestných činů. Sama újma, kterou oběť pocituje je zároveň potřeba chápat široce. Nejedná se pouze např. o újmu materiální, ale i fyzickou, psychickou, společenskou apod. Zároveň by oběť neměla být nucena k vyjednávání s pachatelem o způsobu nápravy způsobené újmy. Při svém uplatňování využívá restorativní justice alternativních trestů a alternativních způsobů trestního řízení a služeb probační a mediační služby.

⁴⁰ ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda: A. Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2, str. 47-48.

⁴¹ ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda: A. Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2, str. 51-54.

Preventivní kontrola kriminality

Nejúčinnější způsob, jak předcházet kriminalitě mladistvých, je pomoc jim a jejich rodinám v co nejrannější fázi. Stát by měl dotčeným osobám poskytovat preventivní programy, které jsou státem i financovány a měly by zahrnovat několik klíčových složek.

První z nich jsou edukativní programy, které rodinám, dětem a mladistvým poskytují pomoc rodičům při výchově dětí či učí děti o účincích drog, nechráněného sexu aj. Velmi známým programem v USA je také tréninkový program pro rodiče a děti od dvou do sedmi let, které vykazují velké problémy s chováním. Během 12týdenního programu se rodiče a děti učí v interaktivních situacích, ve kterým jsou vedeny terapeutickým pracovníkem, který jim radí, jak by se v různých situacích měli správně zachovat při určitém typu chování dítěte. Všechny tyto programy mají za cíl vzdělávat děti o následcích jejich chování a podpoření správných společenských hodnot.

Druhou služkou by mělo být vedení, zejména ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, dětí k zájmovým aktivitám. Dle studie ministerstva školství USA mladiství nejčastěji páchají trestnou činností mezi 14.-20. hodinou. Takové aktivity dětem zaplňují volné hodiny během dne a omezují dětem možnost páchat trestnou činnost. Zároveň pozitivní návyky a přátelství, které děti při sportovních, kulturních či jiných aktivitách navazují, podporují jejich zdravý vývoj. Kromě ministerstva školství je potřebné zapojení i dalších komunit, jako např. skauti, církev či jiné dobrovolnické skupiny, které poskytují mladistvým prostor pro interakci se sociálním prostředím.

Do zdravého vývoje dítěte by se měly zapojit i pracovníci zdravotnických zařízení. V USA již dlouhodobě funguje program „Prenatal and Infancy Home Visitation by Nurses“, na kterém se podílí zdravotní sestry, které dochází do domácností svobodných matek s nízkými příjmy mezi třetím trimestrem těhotenství a druhým rokem života dítěte. Zdravotní sestry kontrolují správný vývoj dítěte a zdraví samotné matky a podle potřeby jim vyhledávají vhodné programy zdravotnictví či jiných služeb. Patnáctiletá studie následně ukázala, že matky a děti zapojené do

tohoto programu měly o 79 % nižší míru týrání dětí, o 56 % nižší míru útěků dětí a o 56 % nižší míru zatýkání dětí. Problémy s chováním matek také ve sledované skupině výrazně poklesly.

Další důležitou součástí prevence kriminality mladistvých by mělo být zavedení programů prevence šikany. Ve školských zařízeních by měl být pravidelně vyplňován anonymní dotazník, který informuje o obětech šikany a také o dětech, které šikanují. V případě podezření na šikanu by měla být nastavená jasná pravidla a provedena diskuse. Jak obětem, tak samotnému tyranovi by mělo být poskytnuto nezávislé poradenství.

Pokud se mladistvý i přes snahu celého systému dopustí provinění, za který mu bude udělen nepodmíněný trest odnětí svobody, měly by být zavedeny takové programy, které mu pomohou se začleněním zpět do společnosti po vykonání trestu. Jedním z takových způsobů je funkční rodinná terapie, která pomáhá mladistvým a jejich rodinám. Program obecně funguje ve třech fázích. V první přidělený terapeut pokouší odstranit odpor k samotné terapii a vzbudit důvěru v úspěšné nápravě mladistvého. Ve druhé fázi se již rodina a mladistvý učí novým způsobům chování v každodenním životě, terapeut jim ukazuje, jak změnit své chování a reakce na různé situace. Během poslední třetí fáze jsou všichni členové rodiny povzbuzováni v praktikování nově naučených vzorců chování. Studie ukázaly, že 12 sezení rodiny s terapeutem zahrnuje zhruba šestinu nákladů měsíčního výkonu trestu odnětí svobody.⁴²

⁴² *Juvenile Delinquency Prevention - Juvenile Education - Impact Law*. IMPACT LAW - Advertising Agency - Connecting Local Attorneys [online]. ImpactLaw [cit. 08.01.2023]. Dostupné z: <https://www.impactlaw.com/criminal-law/juvenile/prevention>

2.4 Vybrané statistické údaje kriminality mládeže za období 2016–2020

Stíhané osoby

V letech 2016–2020⁴³ bylo dle statistik Policie České republiky stíháno přes 12 000 osob ve věku 15-17 let. Nejvíce stíhaných osob zaznamenaly statistiky v roce 2016, kdy bylo stíháno přes 2500 tisíce mladistvých. Obecně je ale kriminalita této věkové skupiny dlouhodobě stabilní a spíše má klesající tendenci, což dokazuje i výrazný pokles v roce 2020, který byl pravděpodobně zapříčiněn startujícími opatřeními v rámci pandemie Covidu-19.

Tab. č. 1.: *Počty stíhaných osob v letech 2016-2020 ve věku 15-17 let*

	2016	2017	2018	2019	2020	Celkem	Průměr za roky 2016-2020
Počet stíhaných osob	2533	2490	2505	2483	2130	12 141	2482,2

Zdroj: *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2020*. Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/docs/470_Analyza_trendu_kriminality_v_Ceske_republice_v_roce_2020.pdf

U kriminality mládeže obecně platí, že s vyšším věkem stoupá počet stíhaných osob. V rámci mladistvých ve věku 15-17 let mají dlouhodobě největší podíl 17letí, poté 16letí a nakonec 15letí. Zároveň dle statistik platí, že s přibývajícím věkem vzrůstá podíl žen. Zatímco u 15letých bývá podíl žen zhruba 13-15 %, tak u 17letých je to průměrně 17-19 %. Celkově je ale podíl žen v rámci kriminality této věkové skupiny stabilní a pohybuje se mezi 15-17 %.⁴⁴

⁴³ Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2020 je nejaktuálnějším statistickým údajem při zpracování této diplomové práce.

⁴⁴ Scheinost M. a kol., *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2020* [online]. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2021. [citace z 12.11.2022]. Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/docs/470_Analyza_trendu_kriminality_v_Ceske_republice_v_roce_2020.pdf str. 64-72

Stíhané skutky

Mladiství v posledních 5 letech spáchali téměř 11 800 skutků. I v této oblasti můžeme sledovat stabilní a spíše klesající trend. V rámci obecné kriminality, která zahrnuje většinu spáchaných skutků, má dlouhodobě největší zastoupení majetková kriminalita, která je v průměru ročně zastoupena 910 skutky. Na druhém místě následuje násilná kriminalita s průměrem 539 skutků ročně. Na třetím místě, a tedy nejméně vyskytující se, je mravnostní kriminalita, kterou tvoří průměrně 265 skutků ročně. V rámci roku 2020 došlo k výraznému poklesu majetkové a násilné kriminality, což ale pravděpodobně též zapříčinila pandemie Covidu-19, kvůli které byla přijata silná opatření výrazně omezující pohyb osob.

Podíl žen je dlouhodobě nejnižší u násilné kriminality a pohybuje se mezi 10-12 %, v rámci mravností a majetkové kriminality je podíl žen velmi podobný a pohybuje se mezi 16-17 %. V roce 2020 statistiky zaznamenaly skokový nárůst podílu žen v každé části obecné kriminality a u mravností kriminality se podíl vyšplhal na 22 %, což bylo o 5,5 % více než v roce 2019.

Tab. č. 2: *Počet stíhaných skutků obecné kriminality pachatelů ve věku 15-17 let v letech 2016-2020*

	2016	2017	2018	2019	2020	Průměr za roky 2016-2020
majetková kriminalita	1042	1026	865	881	735	909,8
násilná kriminalita	532	509	613	577	465	539,2
mravnostní kriminalita	229	274	277	296	250	265,2

Zdroj: Analýzy trendů kriminality v České republice v letech 2019 a 2020. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/462.pdf>, <https://1url.cz/VrUMu>

V rámci majetkové kriminality jsou nejvíce zastoupeny různé druhy krádeží. Dominantní jsou krádeže motorových vozidel dvoustopých, poté krádeže kapesní a také krádeže v bytech. Hojně bývají také zastoupeny neoprávněná opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku. Velmi časté jsou též skutky, které poškozují kvalitu veřejného prostoru, nejčastěji projevující se sprejerstvím.

U násilné kriminality mívá největší zastoupení loupež, kterých je v průměru spácháno 160 a ublížení na zdraví s průměrně 230 skutky ročně. V letech 2016-2020 bylo mladistvými spácháno celkem 31 vražd.

Mravnostní kriminalita byla nejvíce zastoupena pohlavním zneužitím, které bývá průměrně spácháno ve 180 případech. Druhým nejpočetnějším případem je spáchání znásilnění. Zajímavostí je, že znásilnění oproti jiným proviněním páchá přibližně stejně dětí jako mladistvých a jedná se u každé věkové kategorie průměrně o 25 skutků ročně.

Za své skutky bylo v letech 2016-2020 stíháno 3 615 mladistvých, obžalováno 2 954 mladistvých a odsouzeno 2 223 mladistvých. I zde dochází každý rok k mírnému poklesu. Podíl recidivistů se každoročně pohybuje kolem 20 %. Nejčastější používanou sankcí bylo v každém sledovaném roce podmíněné odsouzení, které se používá v 55 % případů. Druhou nejčastější sankcí je uložení obecně prospěšných prací, a to v 16-17 % případů., Třetí nejčastější sankci je odnětí svobody podmíněné s dohledem, které se průměrně používá každý rok v 10-11 % případů. Nepodmíněné odnětí svobody bývá použito pouze v 5-7 % případů.⁴⁵

⁴⁵ Scheinost M. a kol., *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2020* [online]. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2021. [citace z 12.11.2022]. Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/docs/470_Analyza_trendu_kriminality_v_Ceske_republice_v_roce_2020.pdf str. 64-72

3. Stěžejní právní normy upravující ústavní výchovu

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

Občanský zákoník se ústavní výchově věnuje v části druhé – rodinné právo, v jejím čtvrtém díle, který je přímo pojmenován „Ústavní výchova“. Díl je rozdělen do pěti paragrafů (§ 971 - § 975), ve kterých popisuje podmínky, za kterých je možné nařídit ústavní výchovu a zároveň důvody, které vylučují nařízení ústavní výchovy. Občanský zákoník v těchto paragrafech stanovuje, že v případě řízení o nařízení ústavní výchovy může rozhodnout pouze soud, a to jak v případě předběžného opatření, tak v případě meritorního rozhodnutí, pokud nastal stav, který je v rozporu se zájmy dítěte. Zároveň ukládá soudu povinnost zohlednit zájem dítěte a institut ústavní výchovy využívat pouze subsidiárně, pokud situaci dítěte nelze řešit jinými možnostmi náhradní péče o dítě. Při svém rozhodování se soud řídí nejen občanským zákoníkem, ale i mezinárodními závazky České republiky, zejména Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a Úmluvou o právech dítěte a dále i judikaturou Evropského soudu pro lidská práva, z níž vychází např. občanský zákoník v maximálně možné délce, na kterou může být ústavní výchova nařízena, tedy tři roky (s možností jejího prodloužení rozhodnutím soudu opět na tři roky, pokud trvají důvody nařízení ústavní výchovy) a v povinnosti soudu rozhodnout neprodleně, pokud pominou důvody jejího nařízení. Evropský soud pro lidská práva totiž má za to, že ústavní výchova je pouze dočasné opatření, které bude zrušeno okamžitě, jakmile to dovolí okolnosti. Občanský zákoník také pověřuje soud výběrem zařízení, do kterého bude dítě umístěno, přičemž při jeho výběru opět dbá nejen zájmu dítěte a aby bylo dítě co nejbližší svým rodičům, popř. osob dítěti blízkých, ale také stanovisku OSPOD. Občanský zákoník také ukládá povinnost v pravidelných, nejvýše šestiměsíčních, intervalech přezkoumávat, zda důvody pro nařízení ústavní výchovy trvají.

Zákonné úpravě občanského zákoníku je odborníky vytýkána jeho složitost, jelikož jsou jeho paragrafy velmi dlouhé, složité a neodpovídají obecným požadavkům na jejich úpravu, což je zejména jejich jasná systematičnost a jednoduchost.⁴⁶

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Cílem tohoto zákona je sociálně-právní ochrana dětí a zaopatření zletilých nebo plně svéprávných osob po zániku pěstounské péče nebo ústavní výchovy. Institut ústavní výchovy zákon využívá hned v několika paragrafech.

Tím prvním je § 12, který stanovuje povinnost obecnímu úřadu poskytovat pomoc rodičům, jejichž děti byly umístěny do zařízení pro výkon ústavní výchovy, která pomůže zejména nastavit v rodině podmínky, které umožňují návrat dítěte zpět do rodiny. Nejčastěji obecní úřad spolupracuje s OSPOD, pobočkami Úřadu práce či s institucemi zajišťující odbornou poradenskou pomoc a dále samozřejmě se soudy.

Stěžejní je poté úprava v § 28 - § 30, které tvoří hlavu VI., Ústavní výchova a ochranná výchova. Tato ustanovení upravují zejména práva a povinnosti obecních úřadů s rozšířenou působností v rámci výkonu ústavní výchovy. Obecnímu úřadu se ukládá povinnost sjednat dobu a místo přijetí dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy, které bylo vybráno soudem za situace, kdy soud dobu a místo přijetí nestanovil ve svém rozhodnutí nebo dítě nebylo umístěno do tohoto zařízení již před právní mocí rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy.

Dále paragrafy zakotvují kompetenci obecního úřadu s rozšířenou působností provádět dozor nad dětmi v ústavních zařízeních. Předmětem dozoru je zejména dodržování práv dítěte, jeho duševní rozvoj a tělesné schopnosti, prověření, zda i nadále trvají důvody pro pobyt v zařízení a zjištění v jakém stavu jsou vztahy dítěte s jeho rodiči a sourozenci, kteří jsou také v ústavní péči, tedy zda nedochází z jejich neodůvodněnému oddělení. Dozor má být vykonáván v pravidelných

⁴⁶ *Občanský zákoník: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-457-6, str. 709-722.

intervalech, nejdéle jednou za tři měsíce, a to nejen u dítěte, ale i u jeho rodičů. Obec s rozšířenou působností má také právo nahlížet do veškeré dokumentace dítěte a hovořit s ním bez přítomnosti dalších osob. Pokud by zaměstnanec obecního úřadu s rozšířenou působností shledal jakékoliv nedostatky v rámci své kontroly, je povinen tyto skutečnosti oznámit soudu, který ústavní výchovu nařídil.⁴⁷

V závěru této právní úpravy se také upravují podmínky nároku na opakující se zaopatřovací příspěvek pro zletilou, či plně svéprávnou fyzickou osobu, která byla v posledních 12 měsících, které předcházely nabytím její zletilosti, v péči zařízení, ve kterém pobývala na základě nařízení ústavní výchovy.⁴⁸

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Účelem tohoto zákona je zajištění základního práva dítěte na výchovu a vzdělání, dále vytvoření podmínek podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjení jeho citové stránky osobnosti a umožnění aktivního zapojení ve společnost. Účelem zařízení, ve kterém se dítě ve věku 3-18 let (případně 19 let) nachází na základě rozhodnutí soudu, je zajišťovat náhradní výchovnou péči v zájmu zdravého vývoje dítěte, jeho řádné výchovy a vzdělávání.

Zákon přesně definuje pojem zařízení, představuje jejich typy a stanovuje, komu poskytuje jeho péči. Zároveň uvádí, že dítěti zařízení poskytuje plné přímé zaopatření.

⁴⁷ MACELA, Miloslav. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář. 2. vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7598481-4, str. 370-412.

⁴⁸ 359/1999 Sb. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. *Zákony pro lidi – Sběrka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359#cast8>

Dále definuje pojem středisko, které poskytuje poradenské, terapeutické, diagnostické, výchovné a další služby zákonem specifikovaným dětem a zletilým do 26 let.

Zákon se věnuje i pracovníkům zařízeních či střediscích, u kterých definuje náplň jejich činnosti a zároveň jim stanovuje povinnost splnění a podmínky k prokázání psychické způsobilosti k této činnosti

Důležitou částí tohoto zákona je také výčet práv a povinností dětí umístěných do zařízení, dále práva a povinnosti ředitele zařízení a práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu vůči zařízení.

V závěrečných paragrafech upravuje podmínky pro úhradu péče, kapesné, osobní dary a věcnou pomoc dětem a ve společných, přechodných ustanoveních stanovuje, jakou povinnou dokumentaci musí zařízení vést. Sám zákon dává dozorcí kompetenci státnímu zastupitelství, které provádí kontrolu nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní a ochranné výchovy v zařízeních.⁴⁹

V rámci upřesnění výkladu zákona vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy tři vyhlášky, které upravují:

- 1) Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče,
- 2) Vyhláška č. 60/2006 Sb., o postupu při zjišťování psychické způsobilosti pedagogických pracovníků školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a školských zařízení pro preventivně výchovnou péči a o podrobnostech o školení osob žádajících o akreditaci k oprávnění zjišťovat psychickou způsobilost

⁴⁹ 109/2002 Sb. *Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních*. *Zákony pro lidi – Sběrka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109/zneni-20140101>

- 3) Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění účinném od 1. 6. 2022⁵⁰

⁵⁰ *Vyhlášky k zákonu o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy*, MŠMT ČR. MŠMT ČR [online]. [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlasky-k-zakonu-o-vykonu-ustavni-vychovy-nebo-ochranne-vychovy>

4. Výchovní ústav Klíčov

4.1 Historie zařízení

Historie Výchovního ústavu Klíčov se datuje již k roku 1984, kdy vznikl Výchovní ústav pro mládež, který svoji činnost oficiálně zahájil 1. září 1984. Činnost tohoto výchovního ústavu navazovala na pracovní výchovní skupinu při Diagnostickém ústavu pro mládež Lublaňská, která byla ustavena 15. ledna 1984. V rámci prvního roku působení se výchovní ústav rozšířil o Výchovní léčebné oddělení zaměřené na drogovou problematiku a o preventivní výchovní část, kterou zajišťovalo Středisko pro mládež NVP. Soustava těchto tří oddělení zajišťovala lůžkovou, ambulantní i poradenskou péči. Cílem Výchovního ústavu bylo praktikování speciální prevence, která zajišťovala resocializaci obtížně vychovatelné, problémové a delikventní mládeže. Až do roku 1989 byl tento Výchovní ústav jediným svého druhu a položil tak základy pro dnešní střediska výchovní péče.

Činnost zařízení pokračovala i po listopadu 1989, avšak procházelo svými změnami, kdy bylo nuceno zrušit svá 2 preventivně výchovní oddělení, které se nacházela v budovách, které byly předány restitučním majitelům. Díky velké restrukturalizaci a přemístění celého Střediska pro mládež do jedné budovy docházelo k velké kumulaci klientů a zařízení se dlouhou dobu potýkalo s kapacitními problémy.

Dalším důležitou událostí ve vývoji Střediska byl vznik Občanského sdružení SANAMIM v lednu 1991, které pracovalo s problematikou závislostí na nealkoholových drogách. Na vznik tohoto sdružení navazoval vznik Terapeutické komunity Němčice, které bylo prvním zařízením svého typu a reagovalo na absenci jakýchkoliv dlouhodobých druhů terapeutické léčby. Vzhledem k velkému počtu případů drogových závislostí ve společnosti se Středisko a SANAMIM v roce 1993 podílely na vzniku nízkoprahového zařízení Kontaktní centrum, které kladlo důraz na snižování rizik souvisejících s užíváním drog.

Právní subjektivitu Středisko získalo 1. července 1995 a stalo se příspěvkovou organizací přímo řízenou Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. V té době byly součástí Střediska:

- Výchovny ústav pro mládež,
- Oddělení preventivně výchovné,
- Oddělení krizové,
- Oddělení preventivně výchovné pro mladistvé ohrožené drogou,
- Školní jídelna.

V roce 1997 se Středisko rozšířilo o oddělení s výchovně léčebným režimem pro mládež ohroženou drogovou závislostí, které zajišťovalo lůžkovou péči pro 12 klientů a jeho součástí bylo až do roku 2003, kdy přešlo pod správu Dětského diagnostického ústavu, Dětského domova se školou a Střediska výchovné péče, Dobřichovice, Pražská 151 z důvodu blízké vzdálenosti a možnosti zařízení přijímat děti s nařízenou ústavní výchovou.

Od září 2004 se součástí Střediska stala Praktická škola, která zahájila školní činnost 1. září 2004. Do současnosti probíhá záuční obor kuchařské práce, který je akreditovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, a který je určen pro chlapce Výchovného ústavu.⁵¹

V dnešní podobě funguje zařízení od roku 2015, kdy zřizovací listinou bylo zařízení přejmenováno na „Výchovný ústav, středisko výchovné péče Klíčov a střední škola“, které stále funguje ve formě příspěvkové organizace.⁵²

4.2 Charakteristika zařízení

Školské zařízení s celým názvem „Výchovný ústav, středisko výchovné péče Klíčov a střední škola“ (dále jen „zařízení“) sídlí na adrese Čakovická 51, Praha 9

⁵¹ *Historie*, Výchovný ústav, středisko výchovné péče Klíčov a střední škola [online]. [cit. 7.1.2023]. Dostupné z: <https://www.klicov.cz/informace-dokumenty/historie/>

⁵² *Zřizovací listina – úplně znění*, Výchovný ústav, středisko výchovné péče Klíčov a střední škola [online]. [cit. 7.1.2023]. Dostupné z: <https://www.klicov.cz/wp-content/uploads/2016/06/zlmsmt.pdf>

– Prosek, 190 00. Jeho zřizovatelem je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Zařízení je příspěvkovou organizací. Součástí zařízení jsou:

- a) Výchovný ústav,
- b) Středisko výchovné péče,
- c) Program základního vzdělávání ve třídách při SVP,
- d) Střední škola,
- e) Školní jídelna.

Zároveň zařízení disponuje pěti detašovanými pracovišti, kterými jsou:

- 1) Křešín 43, okres Pelhřimov, 394 24,
- 2) Weberova 1, Praha 5, 150 00,
- 3) Ostružinová 7, Praha 10, 100 00,
- 4) Tréninkový byt, Kyselova 1185, Praha 8, 180 00,
- 5) U Starého mostu 572/2, Kostelec nad Labem, 277 13.⁵³

Hlavní činnosti a účel zařízení je vymezen v zákonech č. 109/2002 Sb.⁵⁴ a č. 561/2004 Sb.⁵⁵ Zařízení ještě svoji činnost charakterizuje takto: *„Výchovný ústav vykonává ústavní výchovu uloženou soudem a předběžná opatření nařízená soudem. Středisko výchovné péče zajišťuje preventivně výchovnou péči dětí a mládeže, u nichž je dominantní porucha chování, zneužívání návykových látek a projevy asociality.“*⁵⁶

Celkem je v zařízení zaměstnáno 86 osob, z toho 54 pedagogických pracovníků a 32 ostatních pracovníků.

Výchovný ústav (dále jen „VÚ“) je určen pro chlapce ve věku od 15 do 18 let, případně 19 let s nařízenou ústavní výchovou, předběžným opatřením nebo soudně nařízenými pobyty a nalezneme jej v sídle zařízení. Kapacita VÚ je 16 klientů. Klienti ve většině případů pochází z neúplných, sociálně slabých rodin,

⁵³ *Výroční zpráva 2021/2022*, Výchovný ústav, střediska výchovné péče Klíčov a střední škola, [online], [cit. 7.1.2032] Dostupné z: <https://www.klicov.cz/informace-dokumenty/dokumenty-zarizeni/>

⁵⁴ § 14 a § 17.

⁵⁵ § 16, § 57 a § 119.

⁵⁶ *Výroční zpráva 2021/2022*, Výchovný ústav, střediska výchovné péče Klíčov a střední škola, [online], [cit. 7.1.2032] Dostupné z: <https://www.klicov.cz/informace-dokumenty/dokumenty-zarizeni/>

teré nerespektují, svým rodičům lžou, mají výrazné absence ve škole a jsou závislí na různých návykových látkách, což často způsobuje agresivitu vůči rodině a spolužákům. VÚ zároveň spravuje tréninkový byt na Praze 8. VÚ se dělí na dvě oddělení, které má každé svého vedoucího. Hlavním cílem činnosti obou oddělení VÚ je poskytování prostoru a systematické péče dětem, které mu umožňují přijetí odpovědnosti za své chování a předcházejí vážným problémům (kriminalita, závislost na návykových látkách, psychické poruchy), které by ho v případě pokračování takového chování hrozily. VÚ se snaží pochopit podstatu trvajících problémů a na základě toho s klientem vytvoří vzájemnou spolupráci, která se projevuje stanovením jasných hranic při realizaci osobnostního rozvoje klienta a dlouhodobým budováním základních návyků společenských standardů.⁵⁷

4.3 Klientela výchovného ústavu

V první části charakteristiky klientely výchovného ústavu můžeme vycházet z části c) § 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, která uvádí, že se sociálně-právní ochrana, která zahrnuje i úpravu ústavní výchovy, zaměřuje na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný styl života, který se vyznačuje zejména zanedbáváním školní docházky, absencí práce, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požíváním alkoholu nebo jiných návykových látek, dále jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitutací, spáchaly trestný čin, nebo u dětí mladších 15 let čin jinak trestný, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití.⁵⁸

Podrobnější charakteristiky vznikly v rámci výzkumu Tesařové, která se ve své diplomové práci zaměřila na identifikaci kritérií, podle kterých kurátoři rozhodují o doporučení soudu k uložení ústavní výchovy. Dle jejích závěrů patří mezi nejčastější příčiny protiprávní jednání dítěte, začínající závislost nejen na návykových látkách, ale i na hazardu, časté útěky z domova, již dřívější zkušenost

⁵⁷ Tamtéž

⁵⁸ 359/1999 Sb. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. *Zákony pro lidi – Sbirka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 18.12.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359#cast2>

dítěte s uložením výchovných opatření v jiné formě než uložení ústavní výchovy, nerespektování rodičů, sexuální promiskuita, členství v závadové partě, prospěchové a kázeňské problémy ve školských institucích, závadové rodinné prostředí, poruchy chování aj.⁵⁹

Dle poslední vybrané charakteristiky dětí pobývajících ve výchovných ústavech můžeme děti, které jsou do takového zařízení umisťovány, rozdělit do 5 kategorií:

- 1) Oboustranní sirotci – jedná se o zhruba 4 % z celkového počtu dětí umístěných v ústavní výchově.
- 2) Děti ohrožené sociálně patologickými jevy v nejbližším okolí – takové děti pochází v častých případech ze sociálně slabého prostředí dysfunkčních rodin, ve kterých se vyskytují různé druhy vážných závislostí, nezaměstnanost a protiprávní jednání.
- 3) Děti s výchovnými problémy a rizikovým chováním – záškoláctví, útěky z domova, agresivní děti, děti se zkušenostmi s užíváním návykových látek.
- 4) Děti s výchovnými problémy – s takovými výchovnými problémy, které jsou na podkladě psychických či neurologických poruch centrální nervové soustavy.
- 5) Děti se zkušeností s kriminalitou – ve které by i nadále pokračovaly, pokud by jim nebyla uložena ústavní výchova.⁶⁰

⁵⁹ PONÍŽILOVÁ, Miroslava Bc. *Možnosti podpory zletilých jedinců opouštějících výchovné ústavy*. Olomouc, 2017. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. at Bc. Veronika Růžičková, Ph.D.

⁶⁰ JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5, str. 398-399.

4.4 Klíčoví pracovníci výchovného ústavu

Na základě spolupráce s pracovníky VÚ bylo vybráno 5 klíčových pracovních pozic, které se na péči o klienty podílí významným způsobem.⁶¹

Ředitel

Ředitel zařízení se své činnosti stará o to, aby všechny potřebné prostředky byly zabezpečeny pro bezproblémový chod zařízení. Jeho hlavním cílem je zajištění plně funkčního zařízení, ve kterém jsou jeho klienti spokojeni a společnou prací celého zařízení jsou klienti dovedeni k plnohodnotnému samostatnému životu. Pro výkon ředitelské pozice je nutné vysokoškolské magisterské vzdělání a s tím zároveň úspěšné složení kurzu vzdělávání ředitele. Pro ředitele je důležitým aspektem vzájemný respekt mezi klienty a pracovníky zařízení a dodržování vzájemných domluv. Z pohledu ředitele zařízení je nutná novela zásadních zákonů upravujících ústavní výchovu a zařízení, ve kterých se vykonává. Výchovné ústavy by měly mít větší možnosti při práci s klienty a posuzování jejich individuálních potřeb. Ústavní výchova delikventní mládeže má budoucnost, ale musí se k ní postavit jiným způsobem. Výchovné ústavy zde mají být pro to, aby klientům pomáhaly a navracely je do plnohodnotného života, a ne aby je od společnosti separovaly, jak si mylně myslí bohužel i odborná veřejnost.

Vedoucí oddělení

Vedoucí oddělení má na starost zajištění jeho celkového a bezproblémového chodu a zajištění všech potřeb klientů, které tvoří zajištění čistého oblečení, správné hygieny, náplně osobního volna, pomoc při hledání brigády, sociální

⁶¹ Všechny charakteristiky pracovních pozic byly zpracovány společně s pracovníky při návštěvě Výchovného ústavu Klíčov.

tréninky, vedení povinné dokumentace a správné vedení celého týmu pracovníků. Dle vedoucí oddělení je zásadní činností zajistit klientům příjemné a bezpečné prostředí jako náhradu domova. Dále motivovat klienty ke zdárnému ukončení studia a pomoci jim s hledáním zaměstnání a tím zprostředkovat pocit úspěchu. Vedoucí oddělení spolupracuje s neziskovými organizacemi a shání klientům v případě potřeby doučování, příspěvky na zdravotní péči atp. Při své práci považuje za nejtěžší jazykovou bariéru při komunikaci s klienty, zajištění nutných dokladů a rychlé stabilizování a zařazení klientů do studijního a pracovního procesu. Jako nejzásadnější vidí při práci s klienty navázání vzájemné důvěry. S klienty je vedoucí oddělení v průběhu jejich pobytu v kontaktu přes sociální sítě. Po ukončení pobytu jim vždy nabídne, kdyby měli problémy, ať ji kontaktují a ona se pokusí zajistit potřebnou pomoc. Čeká však na kontakt z jejich strany, sama je neoslovuje.

Sociální pracovnice

Sociální pracovnice se stará o zajištění všech potřebných věcí, které se týkají pobytu klienta v zařízení i mimo něj. Nejvíce se při své práci zaměřuje na zabezpečení klienta, což zahrnuje práci přímo s klientem, jeho rodinou a ostatními dotčenými institucemi. Po celou dobu pobytu také klientovi poskytuje sociálně právní poradenství. Na své práci vidí jako nejtěžší navození oboustranné důvěry. V případě potřeby klienta také sociální pracovnice zůstává v kontaktu po ukončení pobytu, což přispívá k jeho řádnému fungování ve společnosti. Dle sociální pracovnice má ústavní výchova má v naší zemi své místo a odborníci z řad zákonodárců by si měli uvědomit, že se nejedná pouze o omezování lidských práv jedince, ale naopak pomoc dítěti, aby se do budoucna stal plnohodnotným členem společnosti. Abychom mohli být takto úspěšní, je nezbytné, aby dokázali spolupracovat zástupci zdravotnictví, školství, sociálních věcí a zdravotnictví. Využíval se včasné systém prevence a s dítětem a jeho rodinou se začalo pracovat, co nejdříve – ne z pozice represe ale z pozice odborně volené péče odborníky.

Etoped

Etoped se podílí na koncepci jednotlivých oddělení VÚ. Zároveň pracuje individuálně i skupinově s klienty a podporuje práci vychovatelů. Etoped také zajišťuje a komunikuje s externími specializovanými institucemi na základě individuálních potřeb klientů. Při své práci se nejvíce zaměřuje na mapování psychického stavu klientů a na práci s jeho rodinou. Výsledkem je pak tvorba individuálního plánu dlouhodobější práce s klienty. Za nejtěžší považuje etoped práci s agresivními klienty. V celém průběhu pobytu si etoped zakládá na autenticitě, vzájemné důvěře a individuálního přístupu ke každému klientovi.

Zdravotnice

Stěžejními činnostmi zdravotnice v zařízení je zjištění zdravotního stavu klienta dle obdržené lékařské dokumentace, zajištění potřebných léků a jejich následné podávání, zajištění praktického lékaře i specializované péče a potřebných lékařských vyšetření, pokud je zdravotní stav klienta vyžaduje. Dále zdravotnice doprovází klienty k lékařům, kontroluje pořádek na pokojích klientů a na celém oddělení a provádí potřebné testy, které zjišťují přítomnost drog v těle klienta. Hlavním cílem zdravotnického personálu je zajištění a podpora zdraví všech klientů v zařízení. Za nejtěžší při své práci považuje přesvědčit klienta, aby dodržoval nastavená pravidla vzhledem k jeho zdravotní indispozici a diagnóze, které vedou k nápravě zdravotního stavu. Nejdůležitějším aspektem ve vztahu s klienty vidí navázání dobré komunikace s klientem mimo oddělení nebo budovu zařízení např. při návštěvě lékaře, která při vzájemné důvěře zajišťuje uvolněnější atmosféru a klienti díky ní bývají sdílnější, komunikativnější a více naslouchají.

5. Praktická část

Pro praktickou část diplomové práce jsem zvolila dvě metody kvalitativního výzkumu. Za kvalitativní výzkum se dá považovat dle Johna W. Creswella za: *„Proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“*⁶².

První metodou je neformální rozhovor, který byl proveden s vedoucím vychovatelem Výchovného ústavu Klíčov. Neformální rozhovor se spoléhá na spontánní generování otázek v přirozeném průběhu interakce. S dotazovaným byl rozhovor veden při návštěvě VÚ v rámci neformálního setkání. Rozhovor se zaměřoval na popsání vychovatelské péče ve VÚ, která je zásadní v rámci péče o klienty tohoto typu zařízení.⁶³

Pro druhou metodu byly zvoleny dvě osobní případové studie. Osobní případová studie podrobně zkoumá aspekty jedné osoby. Pozornost je věnována např. její minulosti, postojům a životním událostem. Zkoumají se možné příčiny, determinanty apod. Osobní případové studie byly zvoleny z důvodu nastínění praktického fungování ústavní výchovy a jejího pozitiva a negativa, které mohou jedince silně ovlivnit v průběhu jejich dalšího života.⁶⁴

Cílem obou vybraných metod je detailní popsání systému ústavní výchovy. V neformálním rozhovoru se zejména zaměřuji na detailní popsání péče ve VÚ. Osobní případové studie představují 2 životy klientů, kteří stále prochází systémem ústavní výchovy a na kterých je možné vidět dopady správně zvoleného zařízení ústavní výchovy, a naopak dopad na jedince, kterému je ústavní výchova nařízena pozdě.

⁶² HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, str. 50.

⁶³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, str. 175.

⁶⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, str. 104-105.

5.1 Rozhovor s vedoucím vychovatelem VÚ

Volný rozhovor s vedoucím vychovatelem VÚ byl zvolen z důvodu potřeby detailního popsání náplně vychovatelské péče. Vychovatelé jsou s klientelou v nejčastějším a zároveň nejužším kontaktu. Rozhovor tedy představuje zásadní podklad pro popsání péče o klienty a hodnoty, na které se VÚ nejvíce zaměřuje, což zahrnuje i vlastnosti, kterými by měl vychovatel ve VÚ disponovat. Volný rozhovor byl veden v rámci klíčových bodů, které uceleně popisují péči o klientelu ve VÚ. Jsou jimi

- náplň vychovatelské péče,
- týdenní režim klientů,
- vlastnosti a schopnosti vychovatele potřebné pro práci vychovatele ve VÚ,
- vychovatelská péče ve vztahu k legislativě,
- Úspěšnost vychovatelské péče.

5.1.1 Náplň vychovatelské péče

Zabezpečení školní docházky

Naše vychovatelská péče se nejvíce orientuje na individuální potřeby našich klientů. Každý klient má zcela odlišné individuální potřeby, což z velké části zapříčiňuje prostředí, ze kterého pochází. Každý klient má jiné starosti a problémy, zvláště ve vztahu k trestné činnosti. Dalo by se říct, že v našem zařízení je stěžejní téma naší práce zabezpečení řádné školní docházky a úspěšné dokončení klientova studia. V tomto ohledu je naší prací klienty motivovat k docházení do školy, s čímž je spojeno i nalezení správné motivace k pravidelnému učení, případně doučování, pravidelné kontroly úkolů, známek a docházky vychovateli. Vychovatel by měl správně identifikovat, v jakých předmětech klient zaostává nebo u kterých mu hrozí propadnutí a v návaznosti na to mu na míru postavit systém doučování, který zároveň zohledňuje poruchy učení našich klientů, jako např. dyslexie, dysgrafie apod. Ve zkratce se dá říct, že klienty učíme se učit,

učíme je vštěpovat si systémy učení, které jim zajistí dobré studijní výsledky. Naši klienti mají problémy se školou již od útlého věku a řada z nich nemá žádné vzdělávací návyky. Naším cílem je tedy nalézat způsoby, jak klientům zajistit usnadnění a zpřístupnění vzdělávání. Mnohdy suplujeme práci učitelů, v častých případech i my studujeme v učebnicích, abychom si látku oživil, což se ale děje i ve funkčních rodinách, kdy si rodiče připomínají pozapomenuté znalosti.

Trávení volného času klienta

Další částí výchovatelské práce je rozvíjení klienta tak, jako to běžně funguje v klasických rodinách. Snažíme se klienty motivovat k tomu, aby svůj volný čas využívali rozumně činnostmi, které se dají zdokonalovat. Pracujeme s klienty na tom, abychom odhalili jejich nadání, popř. talent a tomuto talentu se pravidelně věnovali. V ideálním případě by pak klienti měli díky těmto krokům v co největší míře omezit trávení svého volného času popíjením či kouřením s kamarády. Ale samozřejmě ne ve všech případech se to daří. Většina naší klientely jsou nemotivovaní kluci, kteří zastávají názor, že nejlepší na jejich životě je právě to, že nemusí nic dělat, a proto oni sami nic dělat nechtějí. Odhalování jejich silných stránek zajišťujeme aktivitami, které s kolegy vymýšlíme, což jsou např. sportovní aktivity, vzdělávací kurzy, kulturní akce, sociální programy.

Příprava na zletilost klienta

Neméně důležitou součástí naší práce je samotná příprava klientů na zletilost. S klienty pořádáme pravidelná sociální cvičení, aby věděli, kam mají zavolat v případě problémů, jak se mají slušně chovat a vystupovat ve společnosti, jak si mají správně vyřídit doklady na úřadech, podat složenky, založit si bankovní účet a umět s ním následně pracovat atd. Některým klientům stačí teoretická přednáška a sami činnosti zvládají bez větších potíží, mnohé z nich ale musíme napoprvé doprovázet. Samozřejmě klienty připravujeme na výběr budoucího

povolání a seznamujeme je se základy finanční gramotnosti. Řadě klientů totiž stačí drobné kapesné, které dostávají a utratí je prakticky okamžitě za cigarety a nemají jakoukoliv motivaci jít na brigádu, jelikož se zde setkávají s lidmi, kteří na ně mají vysoké nároky, které neumí naplnit, a proto z práce radši odchází. Mnoho z nich totiž prochází ústavní výchovou dlouhá léta a v zařízeních mají dá se říct plný servis, což jim někdy i škodí, hlavně v motivaci soustavně si vydělávat legální prací. Mnoho věcí berou jako samozřejmost. Největší rozdíl vidíme u klientů, kteří k nám přichází z dětských domovů, kde mají opravdu zajištěny všechny potřeby a často dostávají i dražší dárky, které dostávají od sponzorů těchto zařízení a na co si děti tzv. ukážou, to tam i v mnoha případech získávají. Naši klienti potom mají takřka nulovou motivaci cokoliv dělat, a proto probudit v nich nějaký impuls je práce na delší období. Pochopení blížící se zletilosti a s tím spojených povinností je mnohdy minimální. Naším vychovatelským cílem je klienty připravit na zletilý život, ve kterém budou praktikovat činnosti přijatelné pro společnost a vybavit je tzv. do světa, kde jsou využitelní a dokáží se vyhýbat životním selháním. Dá se říct, že tohle je pravděpodobně nejobsáhlejší součást naší práce, která zahrnuje opravdu desítky činností, kterým se můžeme s klienty věnovat.

Práce s rodinou klienta

Pokud je to jen trochu možné, snažíme se být v co nejužším kontaktu s rodinou, se kterou se snažíme řešit jejich problémy, které vedly k umístění jejich dítěte do našeho zařízení, což jsou v mnoha případech špatné vztahy s rodiči a prarodiči. Klientům umožňujeme tzv. „víkendové dovolenky“, které tráví u rodiny a po celou dobu jsme s rodiči v telefonickém či jiném kontaktu. K dovolenkám zároveň připojujeme formulář nazvaný „Vyhodnocení dovolenky“, do kterého má rodič možnost napsat jakékoliv sdělení vychovatelům, ve kterém může shrnout pozitivní, a naopak negativní jednání klienta. Poté s rodiči a klientem formulář společně vyhodnocujeme, hledáme příčiny popsanych konfliktů a následně všichni společně pracujeme na jejich odstranění.

Návykové látky u klientů

Samozřejmě s vychovateli dáváme maximální pozor na to, aby klienti neužívali návykové látky. Pravidelně klienty testujeme na přítomnost psychotropních a omamných látek v těle. Bohužel ne u všech klientů se toto daří. V nejenom našem zařízení máme největší problém s marihuanou. Dlouhodobější trend ale ukazuje, že především tvrdé drogy nejsou klienty využívány, občas se s nimi u klientů ale setkáváme. Měli jsme mnoho klientů, kteří jen při minimální příležitosti tvrdou drogu využijí.

Učení klientů soběstačnosti

Mnoho lidí by to neřeklo, ale ve většině případů klienty učení schopnosti postarat se sám o sebe. Do toho patří zejména hygiena, schopnost uklízet a starat se o prostor, ve kterém klient žije, hygienické návyky ve vztahu k oblékání, dalo by se říct až opravdu rodičovská péče, kdy klientům často klademe na srdce, aby nešli ven bez mikiny, protože je venku zima, nebo pokud můžu být upřímný „Chlape, měl by ses vysprchovat“, „Proč máš už třetí den na sobě to stejné oblečení,“ a podobné případy. Záleží nám na to, aby klienti byli čistotní, měli chuť se o sebe starat.

Partnerské vztahy klientů

I takové téma patří k naší vychovatelské práci. Mimo rodinných vztahů řešíme i partnerské. Nyní máme v zařízení klienta, který se zanedlouho stane otcem a nebylo mu ani 16 let. I v této oblasti proto musíme být schopni klientům pomoci, protože díky svému věku klient nemá moc životních zkušeností a neví, co vše obnáší rodičovská role.

5.1.2 Týdenní režim klientů

Na začátku každého dne mají klienti povinnost se vzbudit včas. Kontrolu dodržení budíčku a následný včasný odchod do školy má v našem zařízení na starosti žurnální či výchovatelský pracovník. Samozřejmostí pro klienta je se po celou dobu strávenou ve škole chovat řádně, spolupracovat s učiteli a vrátit se ze školy včas zpět do zařízení. Každý klient má povinnost nám předem nahlásit, jaký má v daný den rozvrh, aby vychovatel mohl řádně vypsát propustku ze zařízení. Klient má u nás hodinu na cestu do a ze školy. Po návratu ze školy mají dále klienti povinnost si plnit svoje povinné týdenní programy. Za týden musí klient splnit 5 programů. Je v plné kompetenci klientů, jaké nabízené programy si zvolí. Výběr programů probíhá ve čtvrtek, kdy se zároveň schází velká komunita, na které se hodnotí celý předchozí týden. Těmito povinnými týdenními programy klienty učíme zodpovědně zacházet se svým volným časem a jak správně svůj volný čas naplánovat tak, aby právě splnili své vybrané programy. Aktivitu každý vychovatel vymýšlí podle citu a svých schopností. Pokud klient má den, kdy neplní žádný program, tak záleží pouze na něm, jak naloží se svým volným časem. Může jít např. na vycházku ven, ale samozřejmě se musí vrátit ve stanovený čas, který je od pondělí-čtvrtek a v neděli v osm hodin večer a v pátek-sobotu v deset hodin večer. Zároveň v průběhu týdne musí klient absolvovat individuální konzultaci se svým klíčovým pracovníkem, při které řeší své aktuální problémy, a naopak potenciál klienta. Denní režim končí v osm hodin večer společnou malou komunitou, spíše se dá říct hodnotící skupinou, kde se bavíme o tom, co se za celý den klientům povedlo, na co se nesmí následující den zapomenout, zapisují se propustky a klienti mají možnost se vyjádřit k celému dni a zda si zaslouží případně kredity do kreditního systému. Večerka je v pondělí-čtvrtek a v neděli v deset hodin večer a v pátek-sobotu v jedenáct hodin večer.

Týdenní plán je v našem zařízení tvořen ve čtvrtek, kdy je porada všech vychovatelů, na které zároveň dochází k určení aktivit, které se budou v daném týdnu nabízet. Takže pokud vychovatel cítí, že klienti neměli delší dobu kulturní

akci, vymýšlí takto směřovaný program. Na každý den má klient na výběr z 2-3 programů, které probíhají po návratu ze školy.

Pokud klienti v průběhu týdne nesplní své vybrané týdenní programy, tedy nesplní je do středy večer, jelikož ve čtvrtek po návratu ze školy probíhá velká komunita, musí v písemně formě popsat, proč jej nesplnil a jakým programem by si jej chtěl nahradit. Pravidlem bývá, že do náhrady chybějícího programu má klient omezené vycházky.

V průběhu celého týdne zároveň probíhá kontrola školních povinností. Ale ani přípravu do školy nemáme pevně denně či hodinově stanovenou. V tomto ohledu závisí na individuálních potřebách a přístupu klienta. Ne všichni klienti potřebují asistenci při plnění úkolů a v takových případech spíše školní přípravu řešíme v rámci osobních plánů, které vznikají na individuální konzultaci s klíčovým pracovníkem.

Celkový harmonogram dne a týdne tedy v našem zařízení není určen minutu od minuty, ale spíše jsou stanoveny denní úseky, ve kterých musí klienti plnit své povinnosti. Jedinou výjimkou jsou přesně stanovené hodiny, kdy musí mít klienti na pokoji každý den uklizeno.

5.1.3 Jakými vlastnostmi a schopnostmi by měl vychovatel disponovat ve výchovném ústavu?

V našem zařízení dbáme na to, aby vychovatelé byli opravdoví, čitelní, upřímní a předvídatelní ve svých požadavcích. Vychovatel by se neměl v jedné situaci zachovat jedním způsobem a v podobné situaci úplně odlišným. Zároveň by vychovatel neměl být robot bez emocí. Každý člověk má emoce a měl by je ve správné míře umět dát najevo. Klienti by si měli být vědomi toho, že i dospělý člověk má právo být naštvaný, přísný a pokud by vychovatel emoce nevykazoval a jel striktně podle pravidel bez odchylek, tak se stanou oni sami nečitelní a není vytvořen prostor pro vzájemnou důvěru. Důvěru mezi klientem a vychovatelem v našem zařízení určitě řadíme na nejvyšší příčky a je velmi těžké ji v mnoha

případech navázat, zejména u klientů s poruchami chování. Naši klienti v mnoha případech přichází z prostředí, kde se setkali s mnoha neúspěchy a neměli ve svém životě oporu v rodičích, a proto jsou silně nedůvěřiví. Vychovatel by také měl být schopen uznat svoji chybu, naslouchat zpětné vazbě, umět se omluvit. V klientech takové chování vzbuzuje pocit, že i sám vychovatel není v životě bezchybný a umí se svým chybám postavit čelem. V našem zařízení nám záleží právě na tom, aby se z kluků stávali chlapi, kteří se umí ke svým problémům postavit čelem a umí za ně nést zodpovědnost a komunikovat o nich.

Nové vychovatele, zejména pokud přicházejí ze studií, také upozorňujeme na to, že nesmí mít nasazené růžové brýle. I přes velkou snahu vychovatele často dojde k selhání klienta a jde o to, aby byl vychovatel připravený na neúspěch. Musí bohužel přijmout fakt, že v mnoha případech se vložená energie do klientů se nevrací, a ne všichni klienti se dají zachránit.

Pro vychovatele je mnohdy těžké oddělit profesní a soukromou sféru života. Vychovatel by neměl v soukromí přemýšlet nad klienty a co zrovna např. dělají na dovolenkách. Vychovatel si musí stále uvědomovat, že klient není jejich vlastní dítě.

5.1.4 Jak pracovat s agresivitou klientů?

S agresivitou klientů se vychovatelé setkávají dá se říct ob den. Je to hlavně z důvodu, že v našem zařízení jsou pouze chlapci, kteří neumějí své problémy řešit klidným způsobem. V posledních letech se jedná ve většině případů o agresivitu verbální a nikoliv fyzickou. Pokud se klientovi něco nelíbí, nesplňují se všechny jeho požadavky, tak zpravidla hlasitě křičí, nadává. V případě fyzické agresivity dochází k násilí vůči věcem, např. rozbíjení dveří, elektroniky, židlí. Vůči vychovatelům je fyzická agrese minimální. Na základě našich zkušeností k takové agresivitě dochází v případě, kdy klient testuje hranice vychovatele. Pokud by jej chtěl jakkoliv zranit, v zásadě by klient použil daleko větší sílu. Jedná se tedy klasicky o strčení do vychovatele, kopnutí do nohou, napřažení pěstí apod. Pokud vychovatel čelí případům, kdy se bez zjevného důvodu schyluje k fyzické agresi klienta, neměl by vychovatel dávat najevo, že se klienta bojí, jelikož toho klient

ihned využívá. Zároveň nikdy se nesnažíme násilím držet klienta v zařízení. V našem zařízení radši otevřeme klientovi, který chce utéct, dveře, než aby došlo k napadení vychovatele či jiné osoby v zařízení.

5.1.5 Vychovatelská péče ve vztahu k legislativě

Nemyslím si, že by se vychovatelé měli ve své práci extrémně zabývat legislativou. Samozřejmě znají všechna pravidla, znají řád zařízení a orientují se v legislativě. Jsou to ale právě oni, kteří před sebou mají klienta a řeší jeho každodenní problémy a v přímé práci s klientem je nutné naslouchat intuici. Do budoucna by se dle našich zkušeností mělo řešit legislativní upravení soustavy zařízení a vytváření specifitějších typů zařízení dle specifických potřeb klientů. Klientela se v posledních letech velmi mění, hlavně v množství medikace, které užívá. Dříve v péči vychovatelů našeho typu zařízení byli klasičtí průšviháři, agresoři, závislí na návykových látkách. Dnes máme klienty s psychickými problémy, vznikajícími poruchami osobnosti, na které nejsou v zásadě vychovatelé připravováni. Nejsme vzděláni psychiatry či psychologové a nemáme potřebné znalosti ve vztahu k péči o takto specifické klienty a nejsme často schopni takovým klientům porozumět.

Samozřejmě také občas narážíme na složité legislativní byrokratické procesy s dokumentací, správným zaúčtováním činností. Pokud chceme uspořádat aktivitu pro klienty mimo zařízení, čeká nás opravdu hodně papírování, které musí být zpracováno.

Spíše negativně taky vnímáme dobu rozhodování soudů o přemístění nebezpečných jedinců do jiného, vhodnějšího zařízení.

5.1.6 Úspěšnost vychovatelské péče

Většinou bývá pravidlem, že úspěšný klient, kterému se po opuštění našeho zařízení povedlo postavit na vlastní nohy a žije bezproblémovým životem, se přijde sám pochlubit do zařízení s partnerkou, manželkou, dětmi, ukáže, kde pracuje, popř. našim vychovatelům zavolá či pošle dopis. Tito klienti většinou nebyli v průběhu pobytu problémoví. Každopádně nemáme ze zákona žádnou možnost dozvědět se, jak se našim bývalým klientům daří. Po profesionální stránce naše péče končí dovršením 18., popř. 19. roku klienta a poté nemáme jakékoliv právo nahlížet do další dokumentace. Skutečné % úspěšnosti tedy nikdy neznáme. Podle našich informací a zkušeností se domníváme, že bychom mohli klienty rozdělit na třetiny. Jedna je schopna v dospělém životě obstát, ve druhé klienti ještě párkrát škokbrtnou a trvá jim proces zapojení do společnosti trochu déle a poslední třetina ve většině případů končí ve výkonu trestu odnětí svobody, nebo jsou bez domova a nedokáží se sami o sebe postarat.

5.1.7 Zhodnocení rozhovoru

Rozhovor s vychovatelem VÚ představuje zásadní součást diplomové práce. Díky němu můžeme velmi detailně poznat, jak funguje vychovatelská péče ve VÚ a na co se zaměřuje. Z odpovědí je jasně vidět, že nejen vychovatelé, ale všichni pracovníci VÚ, považují za nejdůležitější atribut jejich práce důvěru a autenticitu. Z celého rozhovoru je patrné, že práce vychovatele je náročným povoláním, které vyžaduje výraznou dávku empatie a trpělivosti a zároveň profesionality, a proto je nutné, aby svoji práci bral spíše jako poslání. S tím se ale pojí i negativní aspekt, a to je velká míra rizika vyhoření vychovatele, jelikož i přes velké pracovní a lidské úsilí často jeho práce nepřinese pozitivní výsledek. Legislativa však na podporování psychického stavu pracovníků VÚ nepamatuje a v tomto aspektu vidím velký prostor pro legislativní i jiné kroky, které přispějí k péči o pracovníky zařízení. Každá legislativa potřebuje zpětnou vazbu z praxe, podle které by se měla vyvíjet. Současná legislativa ale stagnuje již od roku 2002 a i na základě

rozhovoru je patrné, že je nutná její novelizace, zejména v systému školským zařízením. Klienti již nejsou kluci, kteří jsou drzí na své rodiče, ale jsou to osoby s předpokladem vážných duševních poruch a vzdělání pracovníků již na jejich problémy nestačí a spíše jednájí intuicí. I přes to v průběhu rozhovoru a mnoha návštěv VÚ mohu říci, že klienti mají nejlepší možnou péči, všichni zaměstnanci jsou ke klientům upřímní a ke každému klientovi přistupují maximálně individuálně a s citem, což v průběhu celého rozhovoru akcentuje.

5.1 Kazuistiky klientů Výchovného ústavu Klíčov

Pro tuto diplomovou práci byly vybrány příběhy dvou klientů⁶⁵, kteří pobývali či stále pobývají ve VÚ. Kazuistiky reálně nastiňují proces fungování ústavní výchovy. Obě kazuistiky popisují zcela odlišný příběh. První představuje případ, u kterého je jasně vidět prospěšnost a důležitost nejen ústavní výchovy, ale i spolupráce dotčených orgánů a zařízení, které vedou ke zlepšení celkové životní úrovně klienta. Druhá naopak popisuje nedostatky systému ústavní výchovy. Pokud nezafunguje rychle a efektivně, může i díky těmto rozhodnutím skončit klient ve výkonu trestu odnětí svobody.

5.2.1 Oliver

Oliver⁶⁶ je osmnáctiletý chlapec, který je v ústavní výchově již od roku 2019, ve VÚ od léta 2021, do kterého byl přemístěn na základě rozhodnutí soudu z dětského domova. Ústavní výchova byla nařízena z důvodu zanedbání rodičovských povinností a ohrožení jeho řádného vývoje a výchovy. Případ Olivera

⁶⁵ Případové studie byly zpracovány na základě informací z osobní dokumentace dítěte, která obsahovala: soudní rozhodnutí, zprávy OSPOD, vysvědčení ZŠ a SŠ, zprávy ze SŠ, hodnotící zprávy výchovného zařízení, psychiatrické zprávy, závěrečné zprávy od etopeda, psychologů, a sociální pracovnice Výchovného ústavu Klíčov, zprávy pracovníků dětských domovů a zprávy pracovníků diagnostických ústavů.

⁶⁶ Z důvodu ochrany osobních údajů byly pozměněny jména a další informace, které by mohly vést k identifikaci mladistvého chlapce.

je specifický v tom, že trpí ADHD, lehkým mentálním postižením a poruchou řeči. Tato kazuistika však ukazuje, že správná spolupráce dotčených zařízení a soudů, správné identifikování problému a vhodný, předem konzultovaný výběr zařízení může vést ke zlepšení stavu postiženého klienta, které se projevuje jeho silící samostatností a snahou stát se pracovitým a cílevědomým článkem společnosti.

Rodinné prostředí

Oliver je nejstarším z dohromady devíti sourozenců. Společně s celou rodinou žil převážně na ubytovnách, jelikož oba rodiče nedosahovali ani průměrných příjmů ze zaměstnání. Jeho otec je střídavě zaměstnaný či na úřadu práce. Převážně brigádníci jako ostraha objektů s příjmem jednotek tisíc korun měsíčně. Oliverova matka také nemá stálé zaměstnání a příležitostně vypomáhá jako uklízečka. Oliver je na rodiče velmi fixovaný, má je velmi rád a oproti ostatním sourozencům s nimi jako jediný udržuje pravidelný kontakt. I přes city, které k rodičům chová, je velmi často využívá k uspokojení svých potřeb, nejčastěji k zakoupení různých dáreků. To dokazuje i fakt, že jako jediný dostává dárky na Vánoce, především pak nové mobilní telefony. Oliverovým potřebám se bezmezně přizpůsobují i sami rodiče, jejichž výchova dlouhodobě probíhala formou zabránění afektivních výbuchů Olivera v podobě splnění všech jeho požadavků bez jakýchkoliv pravidel a hranic. Dodnes Oliver vnímá rodinné prostředí jako prostor, kde nemá žádné povinnosti a nemusí užívat předepsanou medikaci. Oproti rodičům má Oliver velmi negativní vztah ke všem mladším sourozencům, které viní ze ztráty svého prioritního postavení u rodičů. Zároveň je viní i za odloučení od rodičů. Nejvyhrocenější vztah má s druhorozenou sestrou, která je velmi dominantní povahy a často neakceptuje jeho chování vůči rodičům. Nyní jsou všichni jeho sourozenci v ústavní či pěstounské péči, nejmladší sourozenec byl dokonce adoptovaný. Se svými rodiči se dodnes pravidelně stýká a mluví s nimi prakticky každý den.

Zdravotní a psychický stav

Oliverovy potíže se objevily již v prvních letech jeho života, kdy měl problémy s mluvením. První slova začal vyslovovat ve dvou letech a v celých větách komunikoval až ve třetím roce. Do čtyř let taky trpěl noční enurézou, tedy samovolným únikem moči. Zároveň byl Oliver již od malička velmi neklidný, roztěkaný a často se jej nedařilo uklidnit. Vzhledem k jeho problémům s mluvením byl Oliver v pravidelné péči logopeda, na kterou ho ale rodiče zapomínali brát. Od roku 2013 byl v péči pedopsychiatra z důvodu podezření na týrání v rodině. První celkový psychiatrický posudek byl vypracován v roce 2019. Dle vyšetření Oliver trpí ADHD, lehkým mentálním postižením (IQ v pásmu 50-69), citovou deprivací a dyslálií. Zároveň se u Olivera projevují symptomy depresí a psychosociální deprivace. Co se týče zdravotního stavu, prodělal Oliver všechny běžné nemoci. V roce 2019 byl hospitalizován s otokem mozku, který ohrožoval jeho život a málem jej připravil o zrak. Jen díky včasné péči lékařů nemá Oliver žádné trvalé následky.

Vzdělání

V mateřské škole neměl Oliver jakékoliv potíže a adaptoval se bez komplikací. Z tohoto důvodu nastupoval na základní školu v řádném termínu. Hned v první třídě začal mít Oliver obtíže s učením i chováním, které však nemělo agresivní znaky a zároveň se stal terčem šikany ze strany jeho spolužáků. V první třídě z těchto důvodů nakonec propadl a přestoupil na speciální základní školu. Na této škole došlo ke zlepšení prospěchu, ale Oliver stále nebyl schopen zapadnout do kolektivu, který jej také šikanoval, a proto přestoupil v sedmé třídě na základní školu, která poskytovala podpůrná opatření třetího stupně s individuálním výukovým plánem, což plně odpovídalo potřebám Olivera. Povinnou školní docházku nakonec Oliver dokončil bez potíží s lehce podprůměrným prospěchem. V rámci středoškolského studia se Oliver přihlásil na dvouletý obor zaměřený na

gastronomii, jehož dosažený stupeň vzdělání je výuční list. Tento obor se vyučuje na střední škole VÚ. V tomto oboru je Oliver velice spokojený, snaživý a dosahuje velmi dobrých výsledků zejména v praxi. V rámci teoretických znalostí bohužel zaostává z důvodu absence elementárních znalostí, které se vyučují v základním stupni vzdělávání. Největším rozdílem je dle učitelského sboru kvalitní domácí příprava, na které Oliver společně s pracovníky VÚ pracuje od svého příchodu do VÚ. Nyní je Oliver v závěrečném druhém ročníku, avšak kvůli jeho speciálním potřebám je pravděpodobné, že Oliver požádá o roční prodloužení studia z důvodu kvalitnější přípravy na závěrečné zkoušky.

Důvody umístění do ústavní výchovy

Rodina Olivera byla sledována OSPOD již od roku 2013 kvůli nevhodnému a nepřiměřenému chování rodičů ke svým dětem a zároveň kvůli nevyhovujícím životním podmínkám. Celá rodina, která se skládala z celkově 11 členů bydlela převážně na ubytovnách, které se nacházely v dezolátním stavu a ve kterých se vyskytovaly švábi a štěnice. Samy děti nebyly naučeny základním hygienickým návykům. Při několika návštěvách děti vykonávaly svoji potřebu přímo v obytné místnosti a její výsledek rodiče vyhazovali z okna jejich domova. Ani jedno z dětí také neplnilo školní docházku, děti do školy převážně nechodily, a pokud se do školy dostavily, nebyly na výuku připravené, neměly potřebné pomůcky a několik učitelů si zároveň stěžovalo na jejich zápach. Zároveň docházelo k zanedbání povinné péče, které vyvrcholilo Oliverovou hospitalizací v létě 2019, která byla zapříčiněna silným otokem mozku a dalšími komplikacemi, které mohly Olivera zcela připravit o zrak. Jen díky několikahodinové operaci dokázali doktoři Oliverovi zachránit život i zrak. Z tohoto důvodu podala sama nemocnice podnět k prošetření z důvodu podezření týrání, jelikož měl Oliver na svém těle mnoho podlitin. Ze všech těchto zmíněných důvodů nakonec městská část Prahy XY požádala soud o nařízení ústavní výchovy nejen pro Olivera, ale i pro všechny jeho sourozence. Vzhledem k předloženým důkazům soud konstatoval, že řádný vývoj a výchova všech dětí jsou značně ohroženy a všem dětem nařídil ústavní

výchovu po dobu tří let, přičemž pro její výkon vybral dětský domov, který byl vybrán velmi blízko bydliště rodičů, což bylo dle soudu v zájmu nezletilých. S nařízením ústavní výchovy nesouhlasila matka dětí, která dávala důraz na skutečnost, že doma je jejím dítětem nejlépe. I přes nesouhlas se ale matka dětí neodvolala a na konci září 2019 byly děti přemístěny do dětského domova.

Pobyt v dětském domově

V době příchodu do dětského domova byl Oliver velmi zanedbaný a špinavý s velmi nízkými sociálními a hygienickými návyky. Od začátku byl nekomunikativní, zamklý a vyjadřoval stesk po svých rodičích, což podnítil i jeho subdepresivní až depresivní stav. Jeho adaptace probíhala velmi pomalu a hned po nástupu se odmítal účastnit běžných aktivit ať už individuálních nebo s dalšími dětmi. Oliver svůj čas trávil nejradši pouze na mobilu a nikdo jej nedokázal motivovat k jiným zájmům, i když v průběhu celého pobytu byl k aktivitě veden a podporován ze strany pracovníků dětského domova. V průběhu pobytu sílila netolerance vůči ostatním dětem, která se projevovala formou zvýšené agrese ať už přímo vůči nim, či v podobě házení různých předmětů. Jeho vnitřní napětí eskalovalo až do sebepoškozování a vyhrožování sebevraždou. S blížícím se koncem školního roku, a tedy i skončením Oliverovy povinné docházky, bylo jasné, že v důsledku zvyšující se agresivity zejména vůči ostatním dětem v domově a sobě samému je nutná změna prostředí, ve kterém bude minimum malých dětí. Pracovníci dětského domova pomohli Oliverovi najít vhodnou střední školu a zároveň vhodné zařízení, ve kterém se předpokládalo zlepšení jeho stavu. Pracovníci dětského domova kontaktovali pracovníky VÚ, který disponuje jak vhodným zařízením, ve kterém se nachází pouze klienti ve věku 15-18 let, tak střední školou, která nabízela dvouletý studijní obor odpovídající schopnostem Olivera. Ti vzhledem k legislativním možnostem a již dřívějším zkušenostem s klienty s postižením souhlasili s přijetím Olivera na střední školu a zároveň se pozitivně vyslovili i k jeho pobytu ve VÚ. Dětský domov požádal v zájmu Olivera soud o přeložení do vybraného zařízení.

Důvody umístění do VÚ a následný pobyt

Oliver nastoupil do VÚ na konci srpna 2021 na základě rozhodnutí soudu, který jej zde přemístil na návrh dětského domova, v jehož péči byl od září 2019. Toto přemístění navrhl dětský domov nejen z důvodu výběru střední školy právě při Výchovném ústavu, ale i z důvodu problémového chování vůči ostatním dětem, ke kterým se choval agresivně a afektivním stavům, kterými Oliver velmi často trpěl. Přesun do tohoto zařízení bral Oliver těžce, jelikož byl stále velmi fixovaný na své rodiče. Při nástupu působil Oliver zanedbaně, bez návyku dodržovat pravidla a bez jakýchkoliv koníčků, jediným jeho koníčkem byl mobilní telefon, na kterém trávil několik hodin denně. Po nástupu do VÚ si Oliver s jeho vychovatelem nastavili čtyři hlavní cíle – dobře se adaptovat na zařízení, řádně plnit všechny studijní povinnosti, začlenit se do kolektivu a zlepšit se v soběstačnosti. První měsíce byly z Oliverovy strany poznávací a adaptivní. Většinu času se seznamoval s řádem zařízení, nabízeným programem a zejména kolektivem, který tvoří ostatní klienti. V těchto prvních měsících i přišlo několik menších prohřešků proti řádu zařízení, jejichž pravděpodobnou motivací bylo hledání hranic pracovníků zařízení, jelikož při návštěvách domova byl Oliver zvyklý, že mu rodiče vycházejí ve všem vstříc a podléhají jeho vydírání a agresivním stavům, pokud si žádá dárky či jiné výhody. S vychovateli si ale velmi rychle Oliver nastavil jasná pravidla, která musí dodržovat a po počátečních potížích se Oliver žádných dalších porušení nedopustil. Do kolektivu se Oliver nesnažil jakkoliv zapadnout, je na jeho okraji a sám společnost nevyhledává. Celý kolektiv jej ale chrání a nenechá si líbit, pokud nově příchozí klienti využívají jeho psychického stavu. Oliver byl a do dnešní doby je velmi mlčenlivý. V počáteční komunikaci je ostýchavý, stydlivý a ze samotné komunikace má velké obavy, což zapříčiňuje i jeho porucha řeči.

Ve škole patří Oliver k velmi motivovaným žákům, zejména na praxích. V těch bývá učitelským sborem pravidelně chválen a oceňován za jeho přístup a pracovitost. Všechny zadané úkoly plní trpělivě, snaží se je dokončit ve stanoveném čase a je z něj cítit velká snaha. Oliver zároveň díky spolupráci s vychovateli a dalšími pracovníky zapracoval na domácí přípravě, kterou plní ve

stanovených termínech. Teoretické znalosti zůstávají stále podprůměrné, což zapříčiňuje hlavně nedostatek elementárních znalostí. Ve školním kolektivu je Oliver samotářský, ale oproti základní škole se nedostal do žádných konfliktů či agresivních stavů. Všem spolužákům rád pomáhá, pokud potřebují. Všechny autority Oliver respektuje a nemá žádné kázeňské postihy.

Oliver se sice s rodiči pravidelně stýká a navštěvuje je téměř každý den, ale sami rodiče Olivera nejeví zájem o kontakt s pracovníky VÚ a nemají iniciativu k vytvoření a dodržování individuálního plánu, který by mohl být základem pro zrušení ústavní výchovy a navrácení Olivera zpět do jejich péče. Ke společnému setkání došlo až po několika urgencích ze strany VÚ. Již několikrát se VÚ setkal z výraznými nedostatky ze strany rodiny při víkendových pobytech Olivera. Velmi často zde nebere předepsanou medikaci, která pak zapříčiňuje agresivní stavy nejen vůči rodičům ale i vůči jeho samému.

Oliver se v průběhu pobytu zlepšil i v samostatnosti, což dokazuje zlepšení jeho hygienických návyků. Nyní je Oliver schopen dodržovat základní věci jako např. převlékání, čištění zubů, mytí vlasů. Je nutno podotknout, že k dodržování návyků je nutný dohled vychovatelů.

Oliver stále nemá žádný pravidelný koníček. Sám není schopen si aktivitu najít nebo se domluvit s ostatními klienty na jakémkoliv programu. V tomto ohledu je nutná značná aktivita pracovníků VÚ, kteří pravidelně plánují Oliverův program. Pokud je mu zadána jakákoliv aktivita, splní ji Oliver v co nejkratším možném termínu a plní ji velmi rád. Při aktivitě je velmi trpělivý, rychle učenlivý. V současné době ale Oliver překvapil pracovníky a projevil iniciativu hrát pravidelně fotbal, z tohoto důvodu nyní probíhá hledání vhodného klubu vzhledem k jeho psychickému stavu.

Závěrem je nutno dodat, že se Oliver nikdy nezachoval agresivně vůči ostatním klientům, pracovníkům zařízení či sobě samému. Oliverovi velmi vyhovuje, že v zařízení nejsou žádné děti, které nemá rád. Sám Oliver je v zařízení velmi spokojený a říká, že má všechny klienty i pracovníky velmi rád.

Prognóza dalšího vývoje klíčovým pracovníkem VÚ

Nyní je Oliverovi osmnáct let a blíží se tříletá lhůta trvání nařízené ústavní výchovy. Oliver se rozhodl požádat o prodloužení pobytu ve VÚ z důvodu zdárného ukončení středoškolského studia a jeho spokojenosti v zařízení. V posledních měsících začíná sílit tlak ze strany Oliverovy matky, která by ráda získala Olivera zpět do své péče v co nejkratší době. Její aktivita se projevila ve stejné době, kdy začal mít Oliver nárok na sociální dávky. Nyní není pobyt u matky možný z důvodu jejího bydlení na ubytovně, kde nejsou žádné další osoby povoleny. Po ukončení středoškolského studia je dle názoru VÚ ideálním krokem pro Olivera nalezení chráněného bydlení s prací, jehož účelem je poskytování pobytových služeb osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotních postižení či duševních nebo chronických nemocí a zároveň potřebují pomoc jiné osoby. V tomto pohledu se zdá tato varianta v rámci Oliverova stavu a potřebného dohledu ideální. Sám Oliver je ale plně svéprávný a budoucí rozhodnutí je pouze na něm. Naše zařízení mu však pomůže všemi dostupnými prostředky.

Zhodnocení kazuistiky

Oliverova kazuistika popisuje již ne tak neobvyklý případ, kdy se dětský domov, který nedisponuje příslušně vzdělanými pracovníky, uchýlí k žádosti o přemístění klienta s různými formami duševních či jiných nemocí do výchovného ústavu. U Olivera však tato spolupráce a její brzké využití přineslo rapidní zlepšení jeho stavu, které mu otevírá možnosti uplatnění jak v pracovním, tak osobním životě. Na jeho případě je dobře popsáno, jak nezbytné je při výkonu ústavní výchovy uplatňovat individuální přístup a naslouchat potřebám klienta, i když klientovi trvá delší dobu, než je schopen navázat důvěru s pracovníky zařízení, což vyžaduje u pracovníků především velkou dávku pochopení a trpělivosti. V případě Olivera bylo zvoleno vhodné zařízení, které se na individuální přístup zaměřuje a jeho pracovníci si zakládají na navázání pocitu důvěry a bezpečí. Díky již více jak

dvouleté práci Oliver i přes svůj stav zvládá školní povinnosti, zlepšuje se v komunikaci a soběstačnosti. Do budoucna by tedy zařízení pro výkon ústavní výchovy měla dbát na tom, aby soustavně přezkoumávaly, zda zařízení, ve kterém se nachází, je vhodné a pokud ne, tak v rámci úzké a dobré spolupráce jak s ostatními zařízeními a orgány, tak i s klientem najít vhodné zařízení, které povede ke zlepšení jeho stavu.

5.2.2 Ondřej

Sedmnáctiletý Ondřej⁶⁷ má za sebou i přes nízký věk již mnohonásobné zkušenosti s trestnou činností. I přes mnohaleté problémy v jeho rodině a s jeho chováním došlo k nařízení ústavní výchovy až v září 2020. A kvůli pochybení soudu do VÚ nastoupil až v srpnu 2021, kdy byl již prověřován policií za loupežné přepadení. Tato kazuistika popisuje případ, kdy i přes mnoho faktorů, které podmiňovaly nařízení ústavní výchovy již v roce 2018 nebyla Ondřejovi nařízena a zřejmě i z tohoto důvodu Ondřej v pouhých 16 letech nastoupil do výkonu trestu odnětí svobody.

Rodinné prostředí

Ondřej je nejstarší z dohromady 4 vlastních a dále 2 nevlastních sourozenců. Již od útlého dětství byl Ondřej svědkem konfliktů mezi svými rodiči, které vyústily v rozvod po 16 letech manželství. Po rozvodu zůstal Ondřej a všichni jeho sourozenci v péči matky, která rozpad manželství a rodiny začala řešit nepřiměřeným požíváním alkoholu. Otec se s dětmi scházel po rozvodu minimálně a do výchovy se nezapojoval. Z důvodu alkoholické závislosti matka nezvládala výchovu svých dětí, při které neexistovaly žádné hranice ani povinnosti. Žádné z dětí a zejména Ondřej nechoval k matce respekt. Všechny děti začaly chybět ve

⁶⁷ Z důvodu ochrany osobních údajů byly pozměněny jméno a další informace, které by mohly vést k identifikaci mladistvého chlapce.

škole, a pokud do ní dorazily, nebyly připravené. Po rozvodovém řízení zároveň začaly výchovné problémy Ondřeje, který se ve škole začal chovat agresivně a své spolužáky ohrožoval. Z těchto důvodů vedení základní školy kontaktovalo OSPOD a na základě šetření byl soudem nařízen nad výchovou Ondřeje a jeho sourozenců soudní dohled na podzim roku 2018. Matka Ondřeje díky soudnímu dohledu začala spolupracovat se střediskem pomoci a zároveň nastoupila na dobrovolnou protialkoholní léčbu do psychiatrické nemocnice. Během protialkoholní léčby se všechny děti dostaly do péče otce na základě nařízení soudu, který se o děti řádně staral, opět začaly chodit do školy, nebyly s nimi žádné výchovné problémy. Ondřej však se svým otcem soupeřil a bral ho jako svého rivala. Vzájemné spory vyvrcholily Ondřejovým několika týdenním pobytem v diagnostickém ústavu, ze kterého se vrátil zpět do péče otce. Po půl roce, na konci roku 2019, však přestal mít o děti zájem, vzhledem k tomu, že si od nich podle svých slov potřeboval odpočinout, a tak byla matka nucena ukončit svoji protialkoholní léčbu a všechny děti dostala opět dostala do vlastní péče v únoru 2020 na základě rozhodnutí soudu. A to i přes to, že soud konstatoval, že ani jeden z rodičů není schopen řádně zabezpečit jejich výchovu. Matka Ondřeje je nezaměstnaná a žije pouze ze sociálních dávek. Otec Ondřeje je sice zaměstnaný, ale dlouhodobě neplatí soudem stanovené výživné a na výchově dětí se nepodílí. Od února 2020 matka se všemi dětmi bydlela v azylovém domě a opět propadla alkoholové závislosti.

Vzdělání

Na základní školu Ondřej nastoupil s ročním odkladem. Již na prvním stupni dosahoval podprůměrných studijních výsledků a 5. třídu byl nucen opakovat z důvodu propadnutí ve třech předmětech. Na prvním stupni u Ondřeje nebyly zaznamenány jakékoliv výchovné problémy. To se změnilo s nástupem do 6. třídy, kdy zároveň došlo k rozpadu manželství jeho rodičů. Výchovné problémy se pouze stupňovaly a Ondřej školu téměř nenavštěvoval, popř. přicházel na hodiny pozdě, ke spolužákům i učitelskému sboru se začal chovat agresivně a opět byl

nucen opakovat 6. třídu z důvodu propadnutí v několika předmětech. Do školy přestal bez předchozího oznámení chodit v průběhu 7. třídy a tím byla ukončena i jeho povinná školní docházka, jelikož z důvodu opakování několika ročníků již dosáhl 9 povinných let. Ondřej sice byl přijat na výuční obor ve stravování, ze školy byl vyhozen již po pěti dnech z důvodu napadení svého spolužáka.

Pobyt v diagnostickém ústavu

Z důvodu silících sporů mezi Ondřejem a jeho otcem sám Ondřej kontaktoval OSPOD, kterému se svěřil, že jej otec týrá, a tudíž u něj nechce nadále pobývat. Do péče matky nemohl být Ondřej svěřen z důvodu jejího pobytu v psychiatrické léčebně. Z tohoto důvodu soud Ondřeje předal do péče diagnostického ústavu na základě předběžného opatření v srpnu 2019. Z hodnotící zprávy diagnostického ústavu, vyplynulo, že s Ondřejem jsou vážné výchovné problémy. Autority respektuje jen pod přímým dohledem. Ve skupině vrstevníků ihned přebírá dominantní postavení a vyhledává problematické jedince. Během celého pobytu se choval manipulativně zejména před dospělými autoritami, kdy se snažil působit jako vychovaný mladý muž, který si uvědomuje své chyby a v diagnostickém ústavu je omylem. Jakmile věděl, že jej pozoruje dospělá autorita, měl potřebu ostatní děti poučovat o správném chování. Jakmile měl plnit své povinnosti, hledal cesty, jak se z nich omluvit, přičemž využíval lži, výmluv a manipulací. O sobě samém má Ondřej vysoké mínění, je velmi sebejistý a neumí snášet jakoukoliv kritiku na svou osobu. Pokud cítí nebezpečí začíná velmi suverénně vystupovat vůči ostatním a používá vůči nim verbální i fyzické útoky. Sám diagnostický ústav konstatoval, že pokud bude mít Ondřej důslednou autoritu, je možné zlepšení jeho chování i studijních výsledků. I přes tyto závěry byl Ondřej navrácen do péče svého otce po měsíčním pobytu v září 2019.

Nařízení ústavní výchovy

Ondřejovo chování se v péči matky čím dál víc zhoršovalo, a i přes jeho mladý věk měl za sebou již tři řízení ve věcech dětí mladších patnácti let pro opakované krádeže a ublížení na zdraví, ze kterých odešel pouze s napomenutím s výstrahou. Z tohoto důvodu byl městskou částí Praha XY podán podnět na nařízení ústavy výchovy v září 2020 nejen Ondřejovi, ale zároveň všem jeho sourozencům. Soud konstatoval, že ani jeden rodič nemá pro dítě vhodnou výchovnou autoritu a nejsou pro děti vhodným příkladem. Rodiče spolu na výchově nespolupracují a svoji rodičovskou zodpovědnost přehazují zejména na OSPOD. Ondřej díky chybějící výchově nemá potřebné vzdělání a nevěnuje se ani žádným volnočasovým aktivitám. Jeho rodiče navíc nemají často přehled, kde se Ondřej nachází. Jeho chování vždy omlouvají a bagatelizují. Ondřej se navíc opakovaně dopouštěl protiprávního jednání. Z těchto důvodů byla Ondřejovi nařízena ústavní výchova a soud jej zařadil do dětského domova se školou, ve kterém zároveň byla přísná režimová opatření, která byla pro Ondřeje nezbytná. Ostatní děti zůstaly v péči matky a ústavní výchova jim nařízena nebyla. Proti rozhodnutí tohoto soudu se v říjnu 2020 oba rodiče odvolali s tím, že ústavní výchova Ondřeje zkaží. Bohužel ve svém rozhodnutí zapomněl soud zmínit, že do případného rozhodnutí odvolacího soudu bude Ondřej umístěn do zařízení pro výkon ústavní výchovy. Ani odvolací soud v rámci předběžného opatření pobyt v zařízení nenařídil. Odvolací soud zároveň rozhodoval až v srpnu 2021. Během necelého roku, kdy se čekalo na rozhodnutí odvolacího soudu byl Ondřej dále v péči matky, která stále neuplatňovala jakékoliv výchovné prostředky. Zároveň od jara 2021 byl Ondřej vyšetřován pro loupežné přepadení a ublížení na zdraví. Odvolací soud ve svém rozhodnutí nařídil ústavní výchovu nejen Ondřejovi, ale i jeho ostatním sourozencům, se kterými již v době rozhodnutí byly taktéž závažné výchovné problémy. Sourozenci Ondřeje byly umístěny do dětského domova se školou, Ondřej byl z důvodu vážných výchovných problémů umístěn do VÚ.

Pobyt ve VÚ

Na konci srpna 2021 nastoupil Ondřej do VÚ. Ihned po nástupu projevil malý respekt k autoritám a v kolektivu ostatních klientů zaujal dominantní roli, kterou potvrzoval fyzickou agresí. Ke klientům a zaměstnancům se choval velmi temperamentně a agresivně. V prvních dvou týdnech před začátkem školního roku mu vyhovoval prázdninový režim s minimálními povinnostmi. Se začátkem školního roku se problémy s Ondřejem mnohonásobně vystupňovaly. Nerespektoval vychovatele, nedodržoval dohodnuté časy programů a začal mít potyčky se svými spolubydlícími na pokoji. Ve škole se choval vulgárně, své spolužáky vydíral. Vše vyvrcholilo napadením spolužáka, kterému způsobil vážnou újmu na zdraví. Na základě těchto skutečností byl Ondřej ze školy vyhozen a přemístěn na oddělení Křešín, které slouží potřebám VÚ. Na tomto oddělení je realizován výchovný program pro děti, které mají závažné výchovné problémy. Po 3 dnech z tohoto oddělení Ondřej utekl. Po pár dnech byl dopaden Policií ČR a okamžitě vzat do vazby za loupežné přepadení, vydírání a ublížení na zdraví.

Výkon trestu odnětí svobody

Na základě odsuzujícího rozsudku byl v březnu 2022 za výše zmíněné provinění byl Ondřejovi uložen nepodmíněný trest výkonu trestu odnětí svobody v délce trvání jednoho roku. Ve výkonu trestu bylo zpočátku jeho chování bezproblémové a dodržoval všechna pravidla. Postupem času se však k zaměstnancům a k ostatním vězňům začal chovat vulgárně. V průběhu výkonu trestu u Ondřeje vymizely jakékoliv standardy slušného chování. Opakovaně se snažil navazovat nedovolené styky s dalšími odsouzenými za účelem získání tabákových výrobků. Pravidla dodržoval jen pod přísným dohledem. Zároveň se dopustil několika kázeňských přestupků. Vzhledem k započítání doby trvání vazby uplynul Ondřejův trestu na konci září 2022. Z důvodu jeho věku, tedy 17 let a trvajícimu

rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy, byl po skončení trestu navrácen zpět do péče VÚ.

Prognóza dalšího vývoje klíčovým pracovníkem VÚ

S Ondřejem a jeho rodiči se po jeho návratu z výkonu trestu naše zařízení dohodlo na uzavření dohody o dlouhodobém pobytu mimo VÚ. Ondřej nyní žije s matkou a na základě naší vzájemné dohody a pravidel, která jsme si určili si má Ondřej najít stabilní zaměstnání a vést řádný život. Pokud tato pravidla nedodrží, bude nucen vrátit se zpět do VÚ. Vzhledem k našim zkušenostem a Ondřejově minulosti očekáváme další protiprávní jednání, které opět povede k trestu odnětí svobody. Je nutno dodat, že v případě Ondřeje došlo k opravdu pozdnímu zásahu dotčených orgánů a k bagatelizaci jeho výchovných problémů. Což značí i tři předchozí soudní řízení, ze kterých i přes jeho závažné jednání odnesl pouze napomenutí s výstrahou. Z našich zkušeností víme, že pokud se takový jedinec dostane do režimu ústavní výchovy včas a dostane se mu potřebných výchovných opatření a autorit, jsou jeho šance na řádné uplatnění ve společnosti vysoké. V případě Ondřeje už ale nebylo pravděpodobné, že by prostředky našeho zařízení pomohly k nápravě celé situace. Jako naprosto zásadní vidíme pochybení prvoinstančního soudu, které dovolilo Ondřejovi strávit další rok u matky, která jeho výchovu nezvládá. Na tomto případě jsou jasně vidět nedostatky systému ústavní výchovy, ze kterých bychom se všichni měli poučit.

Zhodnocení kazuistiky

Ve druhé kazuistice můžeme názorně vidět případ, kdy dotčené orgány a zejména soud pozdě a dá se říct velmi mírně reagoval na závažné chování Ondřeje, které i v jeho důsledku zapříčinilo uložení trestu odnětí svobody již v mladistvém věku. To zároveň zahrnuje i absenci předběžného opatření při odvolání proti umístění Ondřeje do dětského domova, které v kombinaci s velmi pozdním rozhodnutím

odvolacího soudu vedlo k dalšímu roku života s matkou, která výchovu Ondřeje nezvládala. Dle rozhovoru s pracovníky VÚ by v případě dřívějšího umístění Ondřeje do zařízení pro výkon ústavní výchovy mohlo dojít k úspěšnému začlenění do společnosti. V mnoha případech soudy upřednostňují individuální zájmy dítěte, popř. mladistvého a „bojí“ se mu uložit přísnější opatření v rámci obavy o stigmatizaci, což následně vede k rapidnímu zhoršení jejich chování, které může vést až k páchání provinění a v dospělosti trestných činů. Bylo by tedy vhodné, aby soudní praxe v těchto případech jednala rychle a jistě, tak aby byla zachována co největší šance k vedení bezproblémového života. Tento trend nicméně souvisí s pohledem na ústavní výchovu, která je v očích společnosti vnímána negativně, a proto se soudy snaží volit jiné vhodné prostředky pro nápravu chování jedince. Pokud by se tedy soustavnou prací proměnilo chápání ústavní výchovy, věřím, že by i její brzké nařízení nebylo bráno negativně.

Závěr

Cíl první části byl naplněn seznámením čtenářů se základními pojmy problematiky. Čtenáři byly představeny pojmy jako je ústavní výchova, její systém, podmínky pro její nařízení a instituce, které její výkon zajišťují. Dále práce představila pojem zařízení a výchovného ústavu, který je pro tuto práci zásadní.

Druhá část práce čtenáři představila základní popis a příčiny a prevenci kriminality mladistvých. Zároveň práce využila statistické údaje za pětileté sledované období, které ukazuje, že sice je kriminalita mládeže na stabilní úrovni, ale v posledních letech stoupá podíl žen, který často převyšuje podíl žen u dospělých pachatelů. Pro popis možných preventivních opatření byly využity i poznatky ze zahraničních zdrojů.

Třetí část práce popsala tři základní právní normy, které formují ústavní výchovu a její výkon. Občanský zákoník zejména upravuje podmínky jejího nařízení a zrušení, které řeší soud. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí naopak svými ustanoveními řeší základní pravidla ochrany dětí a pomoc rodině a základní mechanismy kontroly vykonávání ústavní výchovy. Zásadním zákonem pro zařízení je poté zákon o výkonu ústavní výchovy, který definuje, jaká zařízení poskytují výkon ústavní výchovy a pro jaké klienty jsou tato zařízení určena.

Čtvrtá část práce se zaměřila na představení Výchovného ústavu Klíčov, který se nachází na Praze 9. Byla představena jeho historie, která měla velký vliv na vývoj celého systému novodobé ústavní výchovy, dále jeho základní charakteristika a účel. V další části se práce věnovala teoretickému přiblížení klientely, která se ve výchovných ústavech nachází. V neposlední řadě tato část představila klíčové pracovní pozice, které mají zásadní vliv na péči o klienty.

Poslední empirická část naplnila oba své cíle. Díky zpracování rozhovoru s vedoucím vychovatelem byla čtenáři detailně představena vychovatelská péče Výchovného ústavu Klíčov a její hlavní atributy, které mohou sloužit i ostatním výchovným ústavům pro zlepšení jejich péče. Zároveň se čtenář může seznámit s požadavky na vychovatele a jaké má tato práce nástrahy zejména v psychické náročnosti. Dvě případové studie klientů Výchovného ústavu Klíčov nejen představily životy obou klientů, které právě ukazují, že jejich problém je komplexní

a k jeho pochopení a dobře poskytnuté pomoci je nutná velká dávka empatie, ale ukázaly i na pozitiva a negativa současného systému ústavní výchovy.

Diplomová práce ukázala, že realita se již často velmi odlišuje od legislativních pravidel, a proto je zapotřebí spolupráce nejen dotčených ministerstev, ale i soudů a samotných zařízení k jejímu novelizování, které by mělo více odpovídat současné situaci. Zároveň by zejména soudy měly být ve svém rozhodování rychlé, aby se mladistvému dostala pomoc v co nejkratší možné době tak, aby byla zachována šance pro jeho bezproblémový život.

System ústavní výchovy není jednoznačně bezchybný, ale má v systému náhradní péče o dítě svoji zásadní roli a v mnoha případech doslova zachraňuje děti a mladistvé. Proto by měla být ústavní výchova jako taková společností více představena svými pozitivy tak, aby společnost pochopila, že neslouží k odtržení klientů od společnosti, ale naopak se snaží o jejich správné začlenění.

Seznam použité literatury

Monografie

GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. Kriminologie. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2

JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5

KŘÍSTEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-821-6

MACELA, Miloslav. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7598481-4

Náhradní výchova dětí – možnosti a meze: kolokvium I. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-05-7

Občanský zákoník: komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-457-6

PACNEROVÁ, Helena a kol. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015. ISBN 978-80-7481-138-8

PONÍŽILOVÁ, Miroslava Bc. *Možnosti podpory zletilých jedinců opouštějících výchovné ústavy*. Olomouc, 2017. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. at Bc. Veronika Růžičková, Ph.D.

SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3

VOJTOVÁ, Věra. *Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2008. ISBN 978-80-7315-166-9

ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda: A. Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2.

Články

Ph.D., THEINER, P. MUDr. *Poruchy chování u dětí a dospívajících* [online]. Psychiatrie pro praxi 2007.[citace z 19.11.2022]. Dostupné z: <https://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2007/02/09.pdf>

Zákonná úprava

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Internetové zdroje

Formy náhradní rodinné péče. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Copyright © [cit. 08.01.2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

Historie, Výchovný ústav, středisko výchovné péče Klíčov a střední škola [online]. [cit. 7.1.2023]. Dostupné z: <https://www.klicov.cz/informace-dokumenty/historie/>

Juvenile Delinquency Prevention - Juvenile Education - Impact Law. IMPACT LAW - Advertising Agency - Connecting Local Attorneys [online]. Copyright ©2023 ImpactLaw [cit. 08.01.2023]. Dostupné z: <https://www.impactlaw.com/criminal-law/juvenile/prevention>

MKN-10 - Databáze léčiv. [online]. [cit. 19.11.2022]. Dostupné z: <https://mediately.co/cz/icd/F00-F99/set/F90-F98/cls/F91/Poruchy-chovani>

Odbor informatiky a statistiky MŠMT, *Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2021/2022* [online]. Statistický informační systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2022. [citace z 17.11.2022]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2021 [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2021. [citace z 19.11.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>

Seznam zařízení, Databáze ústavní výchovy, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 7.1.2023]. Dostupné z: <https://dbuv.msmt.cz/>

SCHEINOST, Miroslav. a kol., *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2019* [online]. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2021. [citace z 12.11.2022] Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/462.pdf>

SCHEINOST, Miroslav. a kol., *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2020* [online]. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2021. [citace z 12.11.2022] Dostupné z: <https://1url.cz/VrUMu>

Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy. Veřejný ochránce práv | Ombudsman [online]. [cit. 08.01.2023]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/%C5%A0kolsk%C3%A1-za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_CZ_el-verze.pdf

Vyhlášky k zákonu o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, MŠMT ČR. MŠMT ČR [online]. Copyright ©2013 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlasky-k-zakonu-o-vykonu-ustavni-vychovy-nebo-ochranne-vychovy>

Výroční zpráva 2021/2022, Výchovný ústav, střediska výchovné péče Klíčov a střední škola, [online], [cit. 7.1.2032] Dostupné z: <https://www.klicov.cz/informace-dokumenty/dokumenty-zarizeni/>

Zřizovací listina – úplně znění, Výchovný ústav, středisko výchovné péče Klíčov a střední škola [online]. [cit. 7.1.2023]. Dostupné z: <https://www.klicov.cz/wp-content/uploads/2016/06/zlmsmt.pdf>